

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav bohemistiky

Bakalářská práce

**FIMFÁRUM JANA WERICHA
A KNÍŽKY LIDOVÉHO ČTENÍ**

Vedoucí práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autorka práce: Lucie Kotrbová

Studijní obor: Bohemistika v praxi

České Budějovice

2009

PROHLÁŠENÍ:

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci na téma *Fimfárum Jana Wericha a knížky lidového čtení* vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 23. dubna 2009

Lucie Kotrbová

PODĚKOVÁNÍ:

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Věře Pospíšilové za odborné vedení, vstřícnost a mnoho cenných rad a připomínek.

ANOTACE:

Bakalářská práce se pokusí přiblížit vývoj a šíření knížek lidového čtení, které bezpochyby představovaly neodmyslitelnou součást české slovesné kultury. O tom svědčí i fakt, že jejich náměty jsou dodnes součástí naší literární tradice. Díky knížkám lidového čtení a jejich rozsáhlému šíření po světě se mohly obohacovat různé kultury navzájem.

Zaměříme se na shodné a odlišné motivy vyskytující se v knížkách lidového čtení (především pak čerpané z moderní edice Bedřicha Václavka a Jaroslava Kolára) a v knize pohádek Jana Wericha nazvané *Fimfárum*. Jan Werich se ve svých pohádkách většinou inspiroval náměty z folklórní tradice a jelikož je vypravěčem mimořádně poutavým a osobitým, z lidových námětů se staly pohádky moderní a všeobecně známé.

ANNOTATION:

This thesis tries to outline a development and diffusion of books of folk reading which, without doubt, presented inseparable part of Czech and Slovak verbal culture. This is confirmed by the fact that their topics are up to the present day a part of our literary tradition. Owing to books of folk reading and their extensive diffusion round the world various cultures could mutually enrich.

We will focus on identical and different motives appearing in books of folk reading (especially used in modern editions by Bedřich Vaclavek and Jaroslav Kolar's) and in Jan Werich's story book called Fimfarum. Jan Werich in his fairytales used inspiration from folk tradition themes and because of him belonging to a very attractive and individual storyteller, folk themes turned into modern and common fairytales.

OBSAH:

1. Úvod	8
2. Knížky lidového čtení	
2. 1 Obecně o zábavné četbě.....	8
2. 2 Poslání knížek lidového čtení.....	9
2. 3 Historie knížek lidového čtení.....	10
3. Česká expedice a Václav Radomil Kramerius	
3. 1 Úvodem.....	12
3. 2 První etapa Krameriovy činnosti.....	13
3. 3 Druhá etapa Krameriovy činnosti.....	13
3. 4 Třetí etapa a Krameriovo zpracování Popelky.....	13
3. 5 Obnovení České expedice.....	14
4. Doktor Faust	
4. 1 Historie doktora Fausta.....	14
4. 2 Krameriova adaptace Fausta.....	16
4. 3 Jiná zpracování Fausta.....	18
5. Tři knížky lidového čtení	
5. 1 Meluzína.....	19
5. 2 Magelona.....	20
5. 3 Jenovefa.....	21
5. 4 Shrnutí tří knížek lidového čtení.....	22
6. Třikrát rozprávky o jednom hrdinovi	
6. 1 Ezop.....	22
6. 2 Ejlenšpigel.....	23
6. 3 Paleček.....	23
6. 4 Závěr tří rozprávek o třech hrdinech.....	24
7. Frantova práva	
7.1 Historie Frantových práv.....	25
7. 2 Předpisy pijáckého cechu.....	26
7.3 Frantova práva z výboru Bedřicha Václavka.....	27

8. Od knížek lidového čtení k moderní pohádce.....	28
8. 1 Mezistupeň lidové pohádky.....	28
8. 2 Pohádka jako žánr lidové slovesnosti.....	29
9. Fimfárum Jana Wericha.....	30
10. Tři sestry a jeden prsten.....	31
11. Werichova tvorba.....	34
12. O rybáři a jeho ženě.....	35
13. Pohádka o zasloužilém vrabci.....	37
14. Werichova inspirace.....	38
15. Chlap, děd, vnuk, pes a hrob.....	39
16. Kontakt s recipientem.....	39
17. Paleček.....	41
18. Pohádka Fimfárum.....	44
19. Tři veteráni a Fortunatus	
19. 1 Fortunatus.....	46
19. 2 Tři veteráni.....	47
20. Inteligentní humor.....	49
21. Nadpřirozené postavy.....	50
22. Závěr.....	51
23. Seznam použité literatury.....	53
24. Přílohy.....	55
24. 1 Příloha I.....	56
24. 2 Příloha II.....	57
24. 3 Příloha III.....	58
24. 4 Příloha IV.....	59
24. 5 Příloha V.....	60

1. Úvod

Termín „knížky lidového čtení“ do naší odborné literatury převedl J. Máchal z německého „*Volksbuch*“. Je to pojem vyjadřující v užším významu lidové zábavné knížky nebo v širším veškerou knižní produkci určenou městskému i venkovskému lidu, tedy zábavnou četbu, cestopisy, kalendáře, pranostiky, snáře, hospodářské knížky, zdravotnické návody atd.

Je to literatura zábavná, výchovná i naučná, psaná převážně prózou a zaměřená na nejširší lidové vrstvy. Lidová četba si příliš nezakládá na původnosti. Náměty knížek lidového čtení se po staletí šíří nejširšími lidovými vrstvami. Různí sběratelé a spisovatelé se jimi inspirovali a oživovali jejich náměty.

Jedním z autorů, který takto tvořil, byl Jan Werich. Ve své sbírce pohádek nazvané *Fimfárum* má devatenáct pohádek, z nichž pouze čtyři jsou jeho původní a patnáct nepůvodních. Jsou to pohádky zaznamenané většinou z folklórního podání a již literárně zpracované někým jiným. Werichovým osobitým způsobem psaní nabývají nové podoby, která je přibližuje soudobým čtenářům a šíří tak dál náměty staletí staré.

2. Knížky lidového čtení

2.1 Obecně o zábavné četbě

V našem kulturním i literárním vývoji mají významné místo tzv. knížky lidového čtení. Je to pojmenování pro zábavnou četbu, především pak pro dobrodružné, hrůzostrašné a sentimentální příběhy. Knížky lidového čtení jsou texty zábavně výpravné, populárně naučné, mravně výchovné, nábožensky vzdělávací a nabádavé.

Zábavné příběhy psané prózou a šířené od konce 15. století v levných tiscích byly zprvu určeny publiku šlechtickému, potom měšťanskému a teprve v časech pobělohorských našly své hlavní čtenářstvo ve vrstvách lidových. Tenkrát také prošla zábavná četba jedním dějinně ideologickým sítem. Pobělohorský repertoár čtení pro lid se oproti předchozímu stavu zúžil. Katolická církev si vytvářela nový typ agitační literatury v čele s veršovanou legendou. A tak zmizel typ měšťanské prózy zábavně naučné, do popředí zábavné četby se dostaly „kroniky“ a „historie“, v nichž hlavní slovo měl dobrodružný děj bez úvah a motivace a se šťastným rozuzlením na způsob

pohádky. Takto pojaté knížky pobělohorské zábavné četby abstrahovaly od protireformačního katolicismu a byly jeho představiteli tolerovány.¹

Řada námětů knížek lidového čtení se dostala do ústní lidové slovesnosti a tradice, což svědčí o jejich velké oblibě a zlidovění. V době 1. poloviny 18. století byly knížky lidového čtení u nás vedle kramářské písně a nábožensky výchovné literatury jedinou česky vydávanou literaturou, a tak představovaly neodmyslitelnou součást české slovesné kultury. Knížky lidového čtení jsou dokladem životního a kulturního obzoru českého lidového čtenáře a jejich náměty jsou dodnes součástí naší literární tradice.

„Mezi charakteristické prostředky lidového čtení patří bohatý dobrodružný děj, rychlý sled různorodých, řetězově neřazených epizod, smírný konec, v němž dobro vítězí nad zlem, úsilí po jednoduchosti vyjádření, záliba v přímé řeči (zastupuje zároveň charakteristiku postav); chybí vnitřní vývoj hrdinů (proto mohou nést své epiteton constans: věrná Griselda, zlá Bryzelda, ubohá Genovefa). V rozvíjení děje hraje stěžejní úlohu náhoda, popř. prvek pohádkový (motivace z charakterů je ještě neznámá), autor se ke čtenáři nebo k hrdinovi s oblibou obrací v přímých invokacích. Dobrodružný charakter lidového čtení má protiváhu v zaměření didaktickém.“²

2.2 Poslání knížek lidového čtení

Tyto příběhy byly jakýmsi posly převýchovy. Měly roznést slova filozofů a verše básníků do lidových kruhů, kam by se za normálních okolností nedostaly. A pokud ano, v původním znění by jim nejspíš nikdo nerozuměl.

Knížky lidového čtení měly bezesporu velký vliv na rozvoj čtenářství u nás. Čtení ale dlouho soupeřilo s ústně šířenou kulturou. Populární byli v této době předčitatelé knih, u kterých bylo důležité především to, aby působili iluzí bezprostředního vypravování. Proto se velmi osvědčila metoda volného vyprávění podle knihy. Tento stav zachytil J. K. Tyl v Pražském poslu ještě počátkem let čtyřicátých.³

Kdo si tehdy koupil knížku, požadoval nejen, aby ji využila celá rodina a aby se k ní chtěli stále vracet, ale také aby obsahovala jak praktické rady, tak i kratochvilné

---

¹ KRAMERIUS, V. R., *Knížky lidového čtení*, str. 7

² *Slovník literární teorie*, str. 203

³ KRAMERIUS, V. R., *Knížky lidového čtení*, str. 12

počtení. Levně vydávaná a až do poloviny 19. století švabachem tištěná zábavná četba měla totiž čtenáře zvláštního druhu. Čtenáře svátečního, který vytrvával v obdivu k tomu, co si ho jednou získalo, a čtenáře, který s levným svazkem čtení zacházel málem jak s biblí.

Četba těchto knížek patřila k mimořádným, svátečním chvílím v životě venkovských lidí. Knihy se prodávaly levně na jarmarcích a trzích, z čehož ovšem plyne, že neměly dlouhou životnost. Byly tištěny na nekvalitní papír, který se brzy roztrhal. Dobré tedy bylo, že si i chudší lidé mohli dovolit koupit si knihu znovu, a tak se s ní mohli seznamovat nové a nové generace.

Knížky lidového čtení slouží mj. k poznávání různých společenských vrstev určité doby, které v nich zanechaly svůj otisk. Prostřednictvím těchto knížek nahlédneme do určitých okruhů lidí, poznáme jejich kulturu, zájmy a život vůbec. A to nejen z prostředí naší země. Tento druh literatury se šířil po všech evropských zemích a díky překladům se tak obohacovaly různé kultury navzájem.

2.3 Historie knížek lidového čtení

Nejstarší doklady o knížkách lidového čtení, zachované ještě v rukopisech, sahají do 15. století, kde byla zastoupena témata náboženská i světská. Z duchovních témat jsou to apokryfy, eschatologické spisy (*Jiříkovo vidění*, *Pláč svatých otců*) a povídka *Asseneth*. Světské náměty reprezentuje známá *Kronika trojanská* (byla dvakrát tištěna již v 15. století), jejíž antický děj je ovšem přizpůsoben rytířskému prostředí středověkému, *Historie o Tristanovi*, *Kronika o Štilfrídovi a Bruncvíkovi* a oblíbená *Kronika sedmi mudrců*.⁴

V 16. století se o šíření literatury zaslouží především rozmach knihtisku. Ten dokáže literaturu, zatím šířenou jen v opisech, rozšířit v tištěné podobě mezi nejširší vrstvy měšťanstva. Dokáže, že se zábavná próza dostane časem i mezi vrstvy lidové. Během století 16. se k nám dostávají také dobrodružné rytířské romány překládané z německých zpracování. Jde například o příběhy o *Meluzíně*, *Megaloně* a *Oktaviánovi*. Další překlady z typicky německého měšťanského prostředí, které se k nám v této době dostávají, jsou například *Fortunatus* nebo *Faust*.

---

⁴ VOBR, J., *Knížky lidového čtení*, str. 4

Velkou inspirací je doba renesance a humanismu. Tyto dva proudy začaly vznikat již před stoletím u severoitalského měšťanstva, ale nyní se začínají rozvíjet a šířit i u nás.

„V humanistické beletrii bylo progresivní žánrovou vrstvou kronikářství v několikerém významu, tj. útvaru s historickou tematikou, novely, facetie a vůbec humorné rozprávky, bajky, cestopisy apod. Vývojově nejcennější se staly ty kroniky, které podávaly obraz soudobého aktivního člověka a které později působily na rozvoj novočeské a moderní beletrie. Nové společenské vztahy se odrážejí i v lyrice. Její světská větev postupně mohutní, jak svědčí milostné básně moravské provenience z první poloviny 16. století, v nichž se prolíná vrstva ještě středověká s vrstvou humanistickou a lidovou, přičemž středověké křesťansko – kurtoazní pojetí lásky je zatlačováno do pozadí pojetím humanistickým a lidovým.“⁵

Jednou z nejpodstatnějších zemí pro vznik literatury vůbec je Francie. Odtud se próza šíří dál do celé Evropy. Vedle francouzské literatury je to také italská renesanční novela, která ovlivňuje evropskou kulturu, konkrétně i naši zem a především dvůr císaře Karla IV., až dokud její působení nepřeruší husitské války.

Velkým přínosem renesance naší zábavné próze jsou bezesporu překlady několika Boccacciových novel, které ale nebyly překládány z italského originálu, nýbrž z anonymních latinských zpracování. Vedle novely se zde objevuje nový literární druh – facetie. Facetie je žánr humoristické literatury vzniklý v renesanční Itálii. Je to krátké vyprávění psané prózou anekdotického rázu s vtipným zakončením. Z Itálie se facetie rozšířily do Francie, Německa, Polska a Ruska, kde se facetií rozuměly veršované texty k jarmarečním obrázkům, v nichž se zesměšňovala lehkomyšlnost a nestálost žen, neobratnost vesničanů, zaprodanost soudců, pokrytectví a zmlsanost kněží.

Na přelomu 15. a 16. století je u nás zájem o zábavnou literaturu vysoký, avšak stále se o popularitu dělí s náboženskými, nábožensko- mravními a polemickými spisy. Jak ukazuje Jakubec na základě přehledky toho, co se v 2. polovině 15. století opisovalo, počínají se vedle spisů Štítného, Husových, Rokycanových, Chelčického a jiných reformátorů opisovat nejprve starší světské skladby jako *Dalimil*, *Kronika Trojanská*, *Cestopis Mandevilla*, *Gesta Romanorum*, romantická vypravování o Apollonioví, o Alexandru Velikém, o Tandariášovi, o Tristramovi, o Štilfrídovi a Bruncvíkovi, duchovní povídky o Adamovi a Evě, *Asseneth*, *Solfernus a Belial*, legendická zábavná

---

⁵ KOPECKÝ, M., *Český humanismus*, str. 248-249

próza, bajky a skladby alegorické. K tomu pak přistupují v 16. a 17. století rytířsko-dobrodružné drobné romány, přicházející k nám z Francie, renesanční novely italské, některé knížky lidového čtení, vzniklé z domácích látek v Německu, a konečně facetie, od *Ezopa*, již dvakrát předtím se ocitnuvšího v české literatuře, až po německého *Eylenšpigla* a českého *Palečka*.⁶ Právě proto, že se u nás literatura nikdy úplně nezbavila podřízenosti náboženského moralizování, o to zajímavějších bylo těch několik italských novel a facetií, které se k nám v 16. a 17. století dostaly. Byly částí renesance u nás.

V barokním období narůstají rozpory v náboženském a společenském vědomí a tvorba lidové slovesnosti směřuje k výrazu velmi pregnantnímu. Tuto dobu charakterizuje například příběh o Jenovefě nebo překlad pohádky o zchytralé Finettě.

3. Česká expedice a Václav Radomil Kramerius

3.1 Úvodem

Záslužnou práci na vydávání knížek lidového čtení vykonalo v počátcích českého národního obrození nakladatelství Česká expedice, které založil roku 1790 Václav Matěj Kramerius. Jimi vydávané knížky jsou pouze kratochvilné čtení, založené na zábavnosti a určené prostému venkovskému a měšťanskému čtenářskému publiku. Přesto se ale snažili přinést do lidové četby nové náměty. Nejoblíbenější byly rytířské povídky, strašidelné romány, francouzské čarodějnické povídky, klasicistní fantastické příběhy a dobrodružné příběhy, s čímž souvisí i nový typ dobrodružného vyprávění, tzv. robinzonády.

Matěj Václav Kramerius roku 1808 zemřel a nakladatelství zůstalo na jeho nejstarším, ale teprve šestnáctiletém synu Václavu Radomilovi. Ačkoli byl otcem dobře připraven, stal se dědicem poněkud předčasně, a tak mu zpočátku pomáhali otcovi spolupracovníci – Jan Rulík, Jan Hýbl, F. J. Tomsa a jiní – i jeho matka Jenovéfa Krameriová.

---

⁶ VÁCLAVEK, B., *Historie utěšené a kratochvilné*, str. 12-13

3.2 První etapa Krameriovy činnosti

Krameriovu činnost můžeme rozdělit na čtyři základní etapy. První etapa se odehrála v letech 1808- 1824 ještě ve spolupráci s matkou. Zděděná Česká expedice v této době přestala finanční bankrot, Václav Matěj Kramerius vydával noviny, po otcově příkladu i časopisy, zažil první problémy s cenzurou a začal se zabývat i beletristickou tvorbou. Roku 1815 vyšel dědici České expedice *Obnovený Ezop*, kterého adresoval převážně mládeži jako vyučovací pomůcku do škol. V předmluvě ujistil, že psal „*sprostičce a plynoucími slovy*“, aby mládež „*v svém outličkém již věku takříkaje sama k rozeznání dobrého od zlého se vedla*“⁷ a navíc přiznal, že některé bajky doslova přebral z otcova staršího vydání. Ezopovy bajky totiž vydal již v roce 1791 Václav Matěj Kramerius pod názvem *Ezopovy básně spolu s jeho životem*.

3.3 Druhá etapa Krameriovy činnosti

Druhá etapa Krameriovy činnosti (1825- 1836) byla označována za nejneprodnější. Kramerius se dál zabýval jak časopisy, tak beletrií. Z děl vydaných Krameriem v tomto období stojí za zmínku například *Opatovický poklad*, *Kšaft* nebo *Železná košile*.

3.4 Třetí etapa a Krameriovo zpracování Popelky

Období druhé etapy ale nelze považovat za tolik podstatné pro tuto práci, a tak přejdeme k etapě třetí, vymezené léty 1844- 1855, kdy se Kramerius orientuje především na knížky lidového čtení a dokonce poprvé sáhne po pohádce a zpracuje Popelku.

Popelka je pravděpodobně arabského původu a po Evropě se rozšířila díky knižnímu zpracování přední francouzské pohádkářky hraběnky d'Aulnoy. Zde nesla název *Finette Cendron* a od dnes známé verze se liší řadou motivů. Král, který špatně vládl svým poddaným, byl vyhnán i se svou ženou a třemi dcerami do lesa. Tam žili v prosté chaloupce a aby nemuseli živit dcery, vyhnali je. Zde pohádka připomíná náš

---

⁷ KRAMERIUS, V. R., *Knížky lidového čtení*, str. 18

známý příběh Jeníčka a Mařenky, kteří si také značili cestu zpátky domů drobkou popelky a kteří svou chytrostí zvítězili nad nástrahami, které jim les přinesl. Charakteristický Popelčín stříviček zde ale nechybí a nakonec díky němu najde svého prince, se kterým žije šťastně až do smrti.

Do Čech se Popelka dostala prostřednictvím německého překladu. Stala se námětem pro divadlo, několikrát vyšla ještě před Krameriem a on sám ji pak vydal dvakrát – poprvé pod názvem *Velmi kratochvilná historie o Popelce anebo Spanilost a ctnost dojde odměny* v roce 1844 a podruhé jako *Staročeská povídka o Popelce. Pěkný příklad, kterak spanilost a ctnost odměny dojde*. Pohádka o Popelce zažila ve své dlouhé historii mnoho různých zpracování a podob tištěných, divadelních i filmových.

3.5 Obnovení České expedice

V revolučním roce 1848 Václav Radomil Kramerius ještě jednou obnovil Českou expedici, ale už ne nadlouho. Nastává krize v odbytu zábavného čtení, omezuje se vydávání knížek lidového čtení a naopak se zvyšuje poptávka po románu, zvláště historickém. To se samozřejmě citelně dotkne Krameria. Pokusí se vyjít vstříc poptávce po románech, ale není úspěšný. Úspěchu se dočká jiná část jeho tvorby – úpravy prastarých knížek lidového čtení, jako například *Tristan a Izalda*, *Princezka Nesyta-Fortunatus*, *O sedmi mudrcích* nebo *Genovefa*.

4. Doktor Faust

4.1 Historie doktora Fausta

Jedním z obnovených námětů, které zpracoval Kramerius a které se dočkaly úspěchu, byl v roce 1851 vydaný Faust, přesně *Život, činové a do pekla vzetí znamenitého a pověstného čarodějnika a kouzelníka doktora Jana Fausta*. Ten byl vydán podle německé předlohy G. O. Marbacha z roku 1842, což ale v žádném případě nebylo první vydání Fausta. První faustovský volksbuch spatřil světlo světa o mnoho let dříve, již v roce 1587 ve Frankfurtu nad Mohanem a do Čech se dostal překladem Martina Karchesia, což bylo humanistické jméno písaře Starého Města pražského

Martina Krause z Krausenthalu, roku 1611 pod názvem *Historia o životu doktora Jana Fausta*.

„Krausova verze obráží tendenci spojit humanistickou učenost a touhu po novém poznání s manýristickými představami o mýtickém astrologovi, v nichž nezkrotná fantazie zatlačila do pozadí sporé vědomosti o historickém Faustovi. Tím vytvořil Kraus, který svou předlohu zpracoval místy hodně volně, předpoklady pro další fungování látky v českém prostředí, a to i v posunutě žánrové podobě (dramatické, písňové aj.)“⁸

Karchesius psal svou knihu pro lid, tudíž prostě, lidovou řečí a srozumitelně. Toto vydání bylo na dlouhou dobu jediné zpracování Fausta v Čechách. Za důvod se udává přísný dozor jezuitské cenzury, které podléhala veškerá tiskárenská produkce 17.-18. století. Jejich představy o četbě v katolickém duchu se příliš neshodovaly s knihou vzešlou z protestantského prostředí, navíc plnou ironických poznámek a narážek na katolickou církev. Faustovi nepřála ani osvícenská doba, a tak byl obnoven právě až roku 1851, tři roky po cenzurním uvolnění.

Faustovské téma však přetrvávalo dál v ústní lidové slovesnosti a v divadle (hry M. Stuny roku 1786, Bezdičkovy 1792, J. J. Kolára 1841, J. K. Tyla 1847 aj.)

Druhá česká knížka lidového čtení o Faustovi po Karchesiově překladu, která vyšla v Praze u tiskaře a nakladatele Jana Spurného, byla vydána pro velký zájem čtenářů ještě dvakrát v nezměněné podobě. Faustovské lidové čtení vyšlo od té doby ještě mnohokrát v mnoha tiskárnách, mj. v Jindřichově Hradci, Litomyšli... Tyto tisky, vydané v letech 1851-1890, jsou novou, zcela odlišnou verzí lidového čtení o Faustovi. Už tady nenajdeme tolik naučných a výchovných pasáží, citace z bible, teologické úvahy a podobné věci. Jsou to především krátké příběhy z Faustova života, jeho spolčení s ďáblem, následná snaha o spasení Faustovy duše a jeho strašlivá smrt.

„Obliba látky u nás dosvědčuje, že nebyla chápána jako importovaný fenomén, nýbrž že se dobře zařadila do galérie různorodých lidských typů epochy renesance. Někteří hrdinové mířili nazpět do středověku, jako vzorní rytíři Galmy a Rohový Sajfríd (Siegfried), jiní však mířili kupředu, jako Paleček, Ezop, vandrovní tovaryš Enšpígl, Šalomounův rádce Merkolt a ovšem i Faust. I když vývoj a přijetí těchto postav nebyly jednoznačné, jak dokazují knížky lidového čtení zvláště v době pobělohorské, přece je nepochybné, že Faustem se prezentuje nový obraz člověka, který chce rozluštit všechny

---

⁸ KOPECKÝ, M., *Český humanismus*, str. 215

záhady lidského života a okolního světa a který stojí v opozici proti tradičnímu obrazu člověka náboženského a konformního. Důležité také bylo, že faustovská látka i další látky převzaté z cizích literatur byly u nás tak adaptovány, že se většinou nepociťovala jejich cizí provenience.“⁹

Podle profesora Klugeho je prý Faust historicky zjištěnou osobností; žil v letech 1507-1540 jako astrolog a čaroděj. Mythos zničil všecku určitou stopu po jeho původu a životě. Pověst o jeho spolku s ďáblem není nic výjimečného – podobně byli podezříváni i jiní učenci. Nové a nové pověsti zahalovaly postavu Faustovu podivnými výmysly, strašidelnými a rozmarnými, jakož i prvky cizorodými.¹⁰

4.2 Krameriova adaptace Fausta

Základem Krameriova tisku je pražské vydání *Fausta* u Spurného z roku 1851. Jan Faust, narozen v Sandwedlu, byl syn chudých a nábožných rodičů. Měl ovšem bohatého strýce ve Wittenberku, který, jelikož neměl vlastní děti, ho vzal za svého, živil ho a nechal studovat. Jan vystudoval univerzitu, pak se začal zajímat o čarodějnictví, lékařství, hvězdy a stal se doktorem lékařství. Strýc zemřel, a tak zdědil jeho bohatství. Začal žít prostopášně, bez omezení a postupem času všechno utratil. Když o všechno přišel, začal se znovu zajímat o duchy, kouzla a čáry. Nakonec přešel i k zaklínání a vzívání satanáše, což viděl v tu chvíli asi jako poslední východisko. Ďábel se mu zjeví a slíbí, že ho vezme za svého pána a udělá všechno pro jeho blaho a spokojený život po dobu následujících dvaceti čtyř let ovšem pod splněním pěti podmínek; a to:

- „1) Odřekneš se Boha a všech nebeských zástupů jeho.*
- 2) Zapřísáhneš se proti lidstvu co nepřítel, zvláště ale proti těm, jenž by tebe pro zlý život tvůj kárali a tobě domlouvali.*
- 3) Budeš nenáviděti nejpředněji kněze a všechny služebníky slova božího a nižádným způsobem jich poslouchati nebudeš.*
- 4) Do chrámu Páně nebudeš choditi a všech svátostí se odřekneš.*
- 5) Stav manželský budeš nenáviděti a nikdy v něj nevstoupíš.“¹¹*

---

⁹ KOPECKÝ, M., *Český humanismus*, str. 215-216

¹⁰ VÁCLAVEK, B., *Historie utěšené a kratochvilné*, str. 370

¹¹ KRAMERIUS, V. R., *Knížky lidového čtení*, str. 162-163

Faust se d'áblu upíše při vidině bezstarostného a bohatého života. Sloužit mu a splnit každé přání má Mefistofeles, d'ábel v lidské podobě. Faust se opět vrací k divokému způsobu života, znovu přijímá přátele, kteří ho předtím při jeho bankrotu opustili, hraje karty, ve kterých prohrává, protože náhodu neovlivní ani Mefistofeles. Cestuje a poznává svět pomocí kouzelného pláště, který ho neuvěřitelnou rychlostí přenesse kamkoli chce. Pak ale začne využívat svých možností a skutečnosti, že může všechno, co normální lidé nemohou.

Děj posouvá mnoho jeho životních příběhů, jako například, když si půjčil peníze od žida, které mu nevrátil, ale nabídl mu jako zástavu svou nohu, žid mu ji tedy uřízl, ale pak se zalekl toho, co udělal a hodil ji cestou domů do řeky. Druhý den měl Faust nohu zdravou a žid své peníze již neviděl. Takových příběhů založených na pomoci pekelné má Faust hodně; mj. jak jezdil na sudu s vínem jako na koni, jak očaroval krávy, aby nebučely, jak potrestal nezdvořilého sedláka, který ho nechtěl svézt, jak spolkl povoz s koňmi i se senem, jak spolkl pomocníka hospodského... Faust sice využíval svých d'ábelských možností, ale nikdy vlastně neudělal nic opravdu zlého a nikomu neublížil. Jeho polykání lidí byl jen klam a všichni to přežili ve zdraví. Většinou vlastně jen trestal ty, co si o to říkali.

Faust se po deseti letech svého hříšného života hodlá dát na pokání a zbavit se smlouvy s d'áblem, ale i podruhé nakonec spadne do pastí satanášovy. Tak se rozhodne alespoň oženit, ale porušil by tak jednu z podmínek, a tak udělá s Mefistofelem dohodu: nevezme si dívku, která mu učarovala, která je ale křesťanka, když mu sežene jinou, kterou si vybere – Helenu z Řecká. Mefistofeles Faustovi přání splní. Faust se do Heleny, především do její krásy, hned zamiluje. Mají spolu syna Justina a odlétají na kouzelném plášti na deset let pryč.

Po té dlouhé době se vrátí a zjišťuje, že mu zbývá posledních třicet dní, než vyprší smlouva s d'áblem. Dá se opět na víru a doufá, že mu Bůh jeho hříšný život odpustí. Povolá si kněze, kterému všechno vypoví. Poslední den života stráví s přáteli, které tak dlouho neviděl, a požádá je, aby s ním byli až do jeho konce a pak zařídili pohřeb. O půlnoci odejde do ústraní a ráno ho najdou znetvořeného, polámaného a mrtvého na hromadě hnoje. Pohřbí ho.

4.3 Jiná zpracování Fausta

Toto je stručné znění Krameriova *Fausta*. Pravdou je, že faustovské příběhy se v různých podáních od sebe nijak zásadně neliší. Pořád je hlavní postavou lékař, který si zahrává s kouzly a čáry a nakonec i se samotným ďáblem. Jedinou podstatnou odlišností různých vydání je to, jak Faust skončí. Pokud se na tento jev podíváme z hlediska doby, zjistíme, že v dobách baroka musel vždy zvítězit Bůh nad ďáblem; naopak v renesančním období, kdy byl kladen důraz na touhu po poznání a následné svedení člověka ze správné cesty, Faust propadl nakonec vždy peklu. Z renesanční společnosti vycházela teorie, že ďábel vždy vyhraje nad Bohem, pokud se lidé o svůj život a svůj osud nepostarají sami. Není to v rukách božích, ale v lidské vůli. Když si uvědomíme, jak bylo naopak v baroku vyzdvihováno křesťanství, tady Bůh nemohl prohrát. Naopak renesance předznamenává moderní dobu, a tak si tehdejší autoři mohli dovolit nechat Fausta propadnout peklu, pokud si to zasloužil.

Krom dobového zařazení je ten samý rozdíl mezi již zmíněným Krameriovým *Faustem* a *Faustem* z vydání výboru Bedřicha Václavka. Zde jsou pouze vybrané ukázky, podstata díla je stejná, ale Faustův konec je opět jiný. V Krameriově verzi se po uplynutí dvaceti čtyř let, kdy má smlouva s ďáblem vypršet, Faust opět obrací k víře, k Bohu, najde si kněze a tomu vypoví celý svůj příběh. Po Faustově smrti o sobě ďábel dává znát, nad jeho hrobem se zvedne silný vítr a kněz zvolá: „*Vrahu pekelný, tělo jeho jsi usmrtil, avšak jediný jenom Bůh a Pán věčný může zmařiti tělo i duši, a ten ty nejsi!*“¹² Není zde přímo řečeno, že Faustovi Bůh jeho hříšný život odpustí, ale je v tom naděje na jeho spasení.

Jakoukoliv naději postrádáme ve vydání Václavkově. „*Studenti nad ním nařikali a žádali ho, aby se modlil, že se nad ním Pán Bůh smiluje, ale Faust odpověděl, že si svým zápisem všecko navždy zkazil.*“¹³ Jeho Faust se projednou víry zřekl a trvá na tom. Nechce zemřít, ale je s tím smířen, jelikož ví, že si to zavinil sám a musí nést následky. Poslední den také pozve své přátele a sám jim přizná, že byl celý život spolčen s ďáblem.

---

¹² KRAMERIUS, V. R., *Knížky lidového čtení*, str. 211

¹³ VÁCLAVEK, B., *Historie utěšené a kratochvilné*, str. 252

Toto „*faustovské*“ téma obohatil, umělecky i myšlenkově, nesmrtelný Goethův *Faust*. Goethe přetvořil starou legendu o smlouvě člověka s ďáblem tradiční námět věčného zatracení tak umělecky zhodnotil a vytvořil jedno z myšlenkově nejhlubších děl světové literatury. První díl *Fausta* dopsal Johann Wolfgang Goethe v říjnu 1806, dva roky poté byla kniha vydána a roku 1831, na sklonu svého života, dokončil Goethe své celoživotní dílo. Faust zde také představuje člověka toužícího po věčném poznání, po dobrodružství, po štěstí, lásce a objevech; také podepsal smlouvu s Mefistem vlastní krví, ale jeho duše ďáblu nikdy nepropadla, poněvadž se před smrtí stačil vykoupit svým ušlechtilým záměrem pomáhat lidem.

Faust je bezpochyby známé a rozšířené dílo, která vyšlo mnohokrát a v mnoha podobách a dosáhlo pozoruhodného úspěchu a světovosti.

5. Tři knížky lidového čtení

5.1 Meluzína

Vyprávění o Meluzíně, celým názvem *Kronika kratochvilná o ctné a šlechetné panně Meluzíně*, je zpracování středověké pověsti o původu významného francouzského šlechtického rodu pánů de Lusignan, které je obohaceno řadou epických prvků ze středověkých představ o rytířství.

Meluzína i dále zmíněná *Magelona* a *Jenovefa* byly samozřejmě překládány do různých jazyků a šířeny po světě. Mimo jiné byla *Meluzína* přeložena Thuringem von Ringoltingenem, který žil v 15. století, do němčiny. Tento typ textů ale nepronikl do německé kultury přímo ve funkci lidové četby, ale jako součást slovesné tvorby určené pro šlechtické a měšťanské vrstvy. Lidovou četbou se stávaly až při dalším šíření po Evropě. Anonymní česká zpracování *Meluzíny*, *Magelony* a *Jenovefy* se překládala právě z četných německých tisků.

Meluzína je příběh o slibu, který nebyl splněn, následovala vina, která přivolala osudovou pomstu. Slib, vina a pomsta – to jsou typické motivy evropské epické prózy, poezie i dramatu již od antiky. *Meluzína* ovládla na staletí knižní trh a čtenářstvo a českou kulturu ovládla, dalo by se říci, trvale.

Mezi autory, kteří dál šířili námět *Meluzíny*, patří mimo jiné F. M. Pelcl se svým dílem *Nové kroniky*, kde roku 1791 zařadil Meluzínu mezi zlé bůžky. Další, kdo ji takto nelichotivě zobrazil, byl roku 1814 J. L. Ziegler. V roce 1828 Meluzínu zachytil Antonín Jungmann a roku 1853 Václav Krolmus, už nikoli negativně. Dále se motiv *Meluzíny* objevil v dílech F. L. Čelakovského, B. Němcové nebo A. Jiráska. Václav Tille už považuje Meluzínu za samozřejmou součást českého pohádkového folklóru ve výboru *České pohádky* z roku 1909.

Zatímco *Magelona* a *Jenovefa* jsou jména výhradně vlastní, *meluzína* je slovo mnohovýznamové, a tak se stává jménem obecným, což není v jazyce nijak ojedinělým jevem. Tento proces pomáhá obohacování slovní zásoby a formálně se projevuje pouze změnou počátečního velkého písmena za malé.

5.2 *Magelona*

Příběh o *Mageloně* se od *Meluzíny* a *Jenovefy* podstatně odlišuje. *Meluzína* a *Jenovefa* jsou totiž historie převážně tragické, kdežto příběh o princezně *Mageloně* je relativně idylický, nekomplikovaný, plný dobrých, ušlechtilých, obětavých a zbožných hrdinů. Děj je vystaven jednoduše a přímočaře a funguje zde jeden podstatný motiv, kterým je náhoda.

Příběh vypráví o dvou milencích, kteří byli shodou okolností od sebe na dlouhá léta odtrženi a teprve po mnoha dobrodružstvích se opět sejdou.

Utěšená a kratochvilná historie o krásné panně Mageloně a o rytíři Petrovi, jak zní celý název díla, je novelisticky pojaté vyprávění o vzniku kostela na francouzském středomořském ostrově *Magelone*. Německé zpracování *Magelony* má na svědomí vzdělaný měšťanský literát Veit Warbeck, který žil na přelomu 15. -16. století.

Příběh byl oblíbený jako knížka lidového čtení již ve své rodné zemi Francii, také v Německu i u nás. V naší zemi vyšel od roku 1565 až do roku 1864 v několika tiscích a vnikl do lidové tradice.

Vypravěč zde slouží k propojování textu, postupně nastavuje a přilepuje jednotlivé epizody k sobě za pomoci pasáží typu „*Nyní přestanu o něm mluvit a budu o krásné Mageloně praviti.*“¹⁴ nebo „*Nyní zase o petrovi mluvit budu.*“¹⁵ Jazyk starších

---

¹⁴ KOLÁR, J., *Tři knížky lidového čtení*, str. 162

¹⁵ TAMTÉŽ, str. 179

verzí *Magelony*, například vydání z roku 1780, je v podstatě jazyk veleslavínský. Najdeme zde i výrazy, který bychom dnes považovali za nespisovné nebo obecně české. Je tedy možné, že *Magelona* je jedním z prvních děl, kde bylo funkčně využito obecné češtiny v české umělecké próze.

5.3 Jenovefa

Velmi pěkná, pohnutelná a čtení hodná historie o nevinně soužené svaté pfaltzhraběnce Jenoveře je původně epický příběh pocházející z jižního Německa, který Martin Kochem přepracovává do charakteristické podoby barokní legendy.

Poprvé zpracoval *Jenovefu* do podoby barokní legendy francouzský jezuita René de Cerisiers v roce 1638, ale právě až pozdější překlad kapucínského řádového učitele Martina Kochema se dočkal obliby a proslulosti. *Jenovefa* se objevila původně v jeho souboru zábavně naučných textů *Auserlesenes Histori – buch*, ale brzy se začala vydávat samostatně a stala se jednou z nejfrekventovanějších německých knížek lidového čtení.

Historie o Jenoveře je poněkud odlišná od předešlých dvou. Je to příběh sevřený, vyprávějící pouze o čtyřech hlavních postavách a několika epizodních. Námět připomíná Shakespearova Othela – věrná manželka trpí pro pomluvu způsobenou odmítnutým nápadníkem. Příběh je plný emocionality, expresivity, ale i naturalistických prvků. K popularitě díla jistě přispěl i fakt, že se odehrává ve vyšší společnosti, což bylo pro lidové čtenáře atraktivní.

Jenoveře dodává na osobitosti zpracování Martina Kochema. Ten se do dějin středoevropského a českého literárního dění zapsal mimo jiné svým duchovním románem *Veliký život Krista Pána* nebo modlicími knížkami *Štěpné zahrady* a *Nebklíči*. Právě i tyto žánry využil pro vyprávění o Jenoveře. Všechny žánry – tedy velký duchovní román, modlitební knížky i knížky lidového čtení – originálně propojil a příběh situoval pomocí prvků barokní kultury do raného středověku, přesněji do poloviny 8. století.

Všechny kapitoly v historii o *Jenoveře* vypravují o tom, „*kerak*“ se něco stalo, což je přejaté právě z *Velikého života Krista Pána*. Tento rys má společný i příběh o *Mageloně*, naproti tomu *Meluzína* má tituly buď popisné nebo jen jako názvy témat s předložkou „*o*“.

5.4 Shrnutí tří knížek lidového čtení

Meluzína, Magelona a Jenovefa jsou literární útvary žánrově rozmanité. Podstatnější ovšem je, co mají společného. Samozřejmě především to, že všechny tři jsou příběhy o ženských hrdinkách. Dále jsou všechny přeloženy do češtiny z předloh oblíbených německých knížek lidového čtení. Narozdíl od Německa, kde díla vydávají známí autoři, mají české verze původce neznámé. Koncem 18. století se knihy o Meluzíně, Mageloně a Jenovefě dostaly do rozporu s tehdejší ideovou atmosférou, jelikož osvícenství odmítalo vše, co nebylo racionální a praktické. Knižky byly tedy považovány dokonce za škodlivé.

V nové době nebyly dosud vydány v úplnosti knížky o Mageloně a Jenovefě, pouze jejich ukázky ve výboru Bedřicha Václavka *Historie utěšené a kratochvilné*. Meluzína byla vydaná roku 1996 S. I. Kanikovou a R. B. Pynsentem pod názvem *Meluzína. An Edition of the Sixteenth – Century Czech Version on the Mélusine Romance*. Jinak se tématu těchto tří knížek lidového čtení věnovali například J. Polívka, J. Máchal nebo V. Tille. Na Václavka navázal J. Kolár studií *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení z roku 1960*.

Tři knížky lidového čtení o významných, trpících, hrdinských a svatých ženách jsou důležitou součástí vývoje české vyprávěcí prózy a navíc dodnes čtivým tématem.

6. Tříkrát rozprávky o jednom hrdinovi

6.1 Ezop

Česká literatura se setkala s *Ezopovými bajkami* poprvé ve veršované podobě ve 14. století. Již od středověku se v latinských bajkách setkáváme s životem mytického bajkáře Ezopa. Do češtiny byl tento životopis přeložen v 15. století, a to dost neobratně. Jde pravděpodobně o prvotisk pražského původu z roku 1488.

Nový, už dokonalejší, překlad Života Ezopova, který vycházel z německé verze Heinricha Steinhöwla, přinesla roku 1557 kniha *Ezopa mudrce život s fabulemi anebo s básněmi jeho*. Tu vydal olomoucký nakladatel Jan Günther z pozůstalosti humanistického literáta Jana Akrona Albína Vrchbělského. Tento tisk obsahuje jak *Život Ezopův*, tak už i jeho bajky překládané z latiny a řečtiny a je doplněný několika

renesančními rozprávkami německých humanistických autorů Heinricha Bebela a Sebastiana Branta. Právě z této verze vycházela další česká ezopovská díla.

6.2 Ejlenšpigel

Další hrdina pochází z německého prostředí zhruba ze sklonku 15. století. *Historie Ulenspiegla, Ejlenšpigela* nebo také *Enšpígla* začala v kolujících rozprávkách o vandrovním šprýmaři. Právě vandrovní cesty řemeslnických tovaryšů byly východiskem knížky. Náš hrdina byl poněkud zvláštní typ tohoto vandrovníka. Byl to vychytralý chlapík, který si dělá z každého blázny bez ohledu na to, jaké má postavení, tedy ať je řemeslník, kněží nebo velký pán.

Jde o pravou a od původu tak míněnou knížku lidového čtení, a tak je autor záměrně anonymní, ač se někdy uvádí jako nejpravděpodobnější původce tohoto souboru brunšvický celní písař Herrman Bote, který žil kolem let 1450 – 1525.

Do češtiny byla knížka přeložena někdy kolem poloviny 16. století z neznámého německého tisku. Z těchto raných vydání se ale nedochovaly žádné exempláře celé; pouze jeden z 18. století je téměř úplný (pouze bez titulního listu).

6.3 Paleček

Historie o bratru Janu Palečkovi je jedinou látkou původně domácí. Vznikla někdy počátkem 16. století jako zpracování historek o známé postavě ze samého královského dvora. Tento soubor rozprávek se dochoval ve dvou českých rukopisech a dvou tiscích a v jednom rukopisném překladu do němčiny. Všechny tyto záznamy pocházejí z rozmezí od poloviny 16. století do počátku století 17.

Ve své době měla knížka problémy pro své protestantské zaměření. Nové vydání Palečka se tedy objevilo až v roce 1756 mezi exulantskými tisky jako dodatek při vydání Komenského *Historie o těžkých protivěnstvích církve české*.

6. 4 Závěr tří rozprávek o třech hrdinech

Všichni tři hrdinové – Ezop, Ejlenšpigel i Paleček – jsou zobrazováni jako představitelé nižších společenských vrstev, kteří se staví proti vrstvám vyšším. Jinak se ale liší svými vlastnostmi a především tím, jaké místo původně zaujímali v dobové literatuře.

Například *Ezop* byl původně určen jako literatura pro vzdělané vrstvy a až později se dostal mezi knížky lidového čtení. Plnil tedy kromě funkce zábavné i funkci vzdělávací. Naproti tomu *Ejlenšpigel* byl od samého svého počátku určen jako knížka lidového čtení k zábavě nejširších vrstev, a to jak v domovském Německu, tak i v českých zemích, kam byl tak hojně překládán. Tady tedy dominovala funkce zábavná. Stejně tak *Paleček* byl určen všem společenským vrstvám. Zde je kromě zábavné funkce podstatné obecné uplatňování křesťanských nábožensko – morálních principů.

Rozdílem mezi třemi knížkami je zachycení prostředí odehrávajícího se děje. Dějiště Ezopových osudů nehraje příliš velkou roli; místa jsou sice pojmenována nebo naznačena, ale čtenáři jsou hodně vzdálena. U *Ejlenšpigela* jsou místa přesně pojmenována, ale také nijak důležitá pro plynutí děje. Kdežto *Paleček* je přesně zakotven do míst, ulic a domů Prahy.

Mimo spjatosti s českým prostředím se palečkovská látka odlišovala od *Ezopa* a *Ejlenšpigela* jemnější moralizací, citlivým humorem, uvědomělým straněním utiskovanému lidu a především kritikou domácích privilegovaných vrstev světských i duchovních.

Ještě zde vyvstává otázka, zda jsou zmínění hrdinové postavy původně historické. V případě Palečka opravdu jde o historickou postavu, je pravděpodobné i u *Ejlenšpigela*, že vychází z nějaké existující osoby a *Ezop* je postava mytická.

Hrdinové rozprávkových cyklů – *Ezop*, *Ejlenšpigel* a *Paleček* – se díky lidovému čtení stali součástí obecného kulturního povědomí, ve kterém setrvávají až dodnes.

7. Frantova práva

7.1 Historie Frantových práv

K takzvanému kratochvilnému čtení 16. století, kde významnou roli hraje smích a zábava, patří i knížka s názvem *Frantova práva*. Byla to knížka ve své době velice oblíbená, známá dokonce i v sousedním Polsku a na Rusi. O její oblíbenosti a rozšířenosti svědčí i narážka v cizích spisech nebo dokonce ohlas v lidové tradici (např. píseň „*Přišel Franta mezi Franty, prodal kabát, koupil karty*“). Naopak se ale nevyhnula ani záporným ohlasům tehdejších mravokárců. Těžko určit, zda právě oni stojí za skutečností, že se toto dílo dochovalo pouze v jednom exempláři, a to v původním vydání z Norinberku z roku 1518, které vydal známý plzeňský tiskař Jan Mantuan Fencel.

Jaroslav Kolár shrnul v jedné větě celkem výstižně podstatu *Frantových práv*: „*Jisté je jen tolik, že ve Frantových právech má česká literatura nejvýraznější doklad světského renesančního myšlení, svědectví o osobitém vztahu k světu, jaký zaujímali a projevovali lidé, u nichž náboženské koncepce zvolna přestávaly zasahovat do záležitostí každodenní praxe a na jejich místo nastupovala samorostlá, sebevědomá lidová chytrost, projevující radost z pozemského života a jeho poznání.*“¹⁶

Tak jako jiná podobná díla, měla i *Frantova práva* předlohu, a to *Liber facetiarum* Heinricha Babela z roku 1509. Ač se jí inspirovala, byla českým překladatelem překládána volně a byla samozřejmě zasazena do českého prostředí a spjata s českou filozofií.

Hlavní postava, Johannes Franta, je doložena v historických pramenech jako plzeňský lékař. Není jedinou konkrétní historickou osobou, kterou v díle najdeme. „*Ve výčtu Frantových poddaných se na prvním místě objevuje jméno Frantova sekretáře Tomáše Paprleho z Točenice a Peniezka. Jde zřejmě o narážku na pražského lazebníka Tomáše Paprleho, který měl lázeň nevalné pověsti nazvanou U točenice a byl znám svou lakotností (odtud přídomek z Peniezka).*“¹⁷

---

¹⁶ KOLÁR, J., *Frantova práva a jiné kratochvile*, str. 9

¹⁷ PETRŮ, E., *Zrcadlo skutečnosti*, str. 47

7.2 Předpisy pijáckého cechu

Frantova práva jsou postavena na parodii, a to nejen na parodování šlechtických titulů. Je to soubor rad určených mj. ženám, lékařům a krčmářům. Nejde ovšem o rady klasické, ale především o vtip a nadhled, se kterými jsou podávány. Tyto předpisy pijáckého cechu vyjadřují opak konvenčního chování při různých příležitostech. Je to vlastně zobrazení naruby obrácené morálky. Tato satirická skladba má i výrazný proticírkevní charakter. Autor *Frantových práv* se nebál sáhnout ani k biblickému textu, ke kterému přistupuje volně, ale nikoli s neúctou k němu. Využívá biblické verše, které deformuje a překrucuje až k zcela opačnému významu. Mimoto sem zařadil i mnoho různých příběhů.

K uměleckým přednostem *Frantových práv* patří jejich žánrová různorodost. Vedle žertovné rozprávky zde nalezneme anekdotu, bajku nebo pohádku. Vždy jde především o zábavnost textu, které pomáhají parodické příkazy většinou na téma přemíry jídla a pití, opomíjení péče o domácnost nebo lehkomyšlnosti při hospodaření s penězi.

Autor *Frantových práv* například radí ženám, aby přestaly pečovat o domácnost, o manžely, aby je podváděly, opíjely se, předstíraly nemoc atp. „*Item jestliže by se pak která opila, jakož toho málo slýchati, a bála se, aby muž přida nepoznal, tehdy polož se na lože a kdy muž přijde, stoň a prav, žeť tě nádcha anebo žeť se matka hnula. Před lože pak navěšej obrazuov svatých, ať by se muž více lekl a tak sa v strachu, boje se, by neumřela, přidat' ještě některý groš na pivo, aby se zhojila. (Pak vstaň a pí znova.)*“¹⁸

Nejen ženám dával „dobré“ rady, ale i lékařům nebo krčmářům. „*Item který krčmář šenkuje ve vsi, aby neutíkal, dokud se nezdluží 80 neb sto kop. Jestližeť nechťi věřiti v jednom městě, jed' do druhého, třetího, až do pátého, a když budeš sto kop dlužen a nechťi' víc věřiti, tehdy muožeš se ctí utéci.*“¹⁹

Autor se zde zřejmě nesnažil o pouhé zesměšnění soudobého života, spíš o poukázání na morální stav tehdejší měšťanské společnosti a jejich prohřešky. Pomocí parodie a ironie upozornil na možné problémy lidí, a přesto zachoval komediálnost a zábavnost čtení.

„*Frantova práva nabídla českému publiku nový obraz člověka – obraz sebevědomého řemeslníka, spoléhajícího se na své ruce a na svůj rozum, osvobodivšího*

¹⁸ KOLÁR, J., *Frantova práva a jiné kratochvile*, str. 44

¹⁹ TAMTÉŽ, str. 58

se od středověké religiozity. Takový obraz sice předešel svou dobu, ale z literární kultury se neztratil, pouze se přesunul z tištěné produkce do folklóru.“²⁰

7.3 Frantova práva z výboru Bedřicha Václavka

Příběhy *Frantových práv* do svého výboru krásné prózy 16. a 17. století zařadil i Bedřich Václavek. Vybral povídku *O kováři Paškovi*; povídku *O ženě, která posílá věci nebožtíku do nebe*; povídku *O nohavicích oběšeného* a povídku *O třech ženách, prstenu a oklamáných mužích*. Poslední jmenovaná povídka byla všeobecně rozšířena, avšak základem českého zpracování, ostatně jako u zbylých povídek, byla prvotní Babelova verze. Jinak Václavkův text čerpá z vydání Č. Zírta z roku 1904.

Povídka *Nalezený prsten* vypráví o třech selkách, které před Velikonoci vyrazily do města na trh prodat nějaké věci a vydělat si. Každá vydělala osm peněz a rozhodly se, že půjdou na pivo a po jednom penízi utratí. Dopadlo to samozřejmě tak, že propily všechno, co vydělaly, a přemýšlely, jak to poví doma manželům. Cestou zpět našly zlatý prsten. Rozhodly se, že prsten bude patřit té, která nejvíc oklame a podvede svého muže.

První přišla domů a dělala nemocnou a smutnou. Milující manžel by pro ni udělal cokoli, aby jí pomohl. A tak mu žena napovídá, že měla sen, ve kterém si muž vytrhl zub, roztloukl ho a dal ženě vypít. Ta se potom uzdravila. A muž tak udělal; vytrhl si stoličku, což ale, jak nedlouho nato zjistil, bylo špatně, a tak si vytrhl ještě přední zub. A žena se uzdravila. Šla se hned pochlubit ostatním dvěma, jak svého muže dopálila a ty jí pochválily.

Druhá žena napovídá muži, že má být arcibiskupem. Jeho namítání, že neumí latinsky, rázem odůvodní a pošle muže v rouchu a s knihami do komory čekat, až do něj vstoupí Duch svatý. I ona to jde hned svěřit sousedkám, které jí pochválí víc než první.

Třetí žena přesvědčí muže, že je mrtvý. Pomůže jí skutečnost, že jeden souseď budeje (sice pro vytržený zub, nikoli pro mrtvého kamaráda) a druhý sedí v rouchu nad knihami (také ne proto, že by se modlil za kamaráda). Muž tedy uvěří, že je mrtev, a tím si žena vyslouží prsten.

---

²⁰ KOPECKÝ, M., *Český humanismus*, str. 79

8. Od knížek lidového čtení k moderní pohádce

Velice nápadná je podobnost některých motivů, známých z lidových pohádek, s knížkami lidového čtení, které do naší literatury pronikaly v českých překladech z Německa, především během 17. a 18. století, a tvořily podstatnou část tehdejší zábavné literární produkce.

V první polovině 19. století se u nás vyvinula nejtěsnější a záměrná souvislost folklórní a tzv. umělé tvorby. Lidovou tvorbou se začali zabývat například Čelakovský, Erben nebo Němcová, později Hejduk a Sládek. Ti byli jistým mezistupněm k pozdější tvorbě vycházející z folklórních námětů.

„Folklórní próze se v lidovém prostředí souborně říká pohádka. Toto označení se liší od definice pohádky v tradiční poetice; slovo pohádka z tohoto hlediska má tedy dvojí význam, užší (ten se zhruba kryje s pojetím v poetice) a širší. V užším významu se tak označuje fantastické vyprávění, jehož charakteristickým znakem je to, že hrdinovi pomáhají k dosažení cíle nadpřirozené bytosti, zvířata nadaná neobvyklými schopnostmi, magické předměty atp. V širším slova smyslu se jako pohádka označuje i lidové vyprávění o zvířatech (podle tradiční poetiky tedy bajka), různá vyprávění novelistické povahy (tj. vypravování o neobvyklých událostech), humoresky, anekdoty atd., tedy vůbec folklórní zábavná próza menšího rozsahu.“²¹

8.1 Mezistupeň lidové pohádky

Při komparaci lidových pohádek a pohádkového souboru Jana Wericha bychom neměli opomenout autory, kteří byli tzv. mezistupněm lidové pohádky a tvorby pozdější. Základ k literárnímu zpracování lidových pohádek položili svými sbírkami Božena Němcová, Karel Jaromír Erben a Beneš Metoděj Kulda. Zároveň pomohli rozšířit možnosti dalšího vědeckého studia slovesného folklóru.

Božena Němcová (1820-1862) vytvořila první zdařilou sbírku českých pohádek, která je opravdovým uměleckým dílem svého druhu. Jistým paradoxem je nedostatek

---

²¹ HRABÁK, J., *Literární komparatistika*, str. 161-162

odborných znalostí a literárních zkušeností Boženy Němcové. Ona je však nahradila přirozeným vypravěčským talentem a schopností vcítit se do procesu lidové narativní tvorby. Němcová ve své tvorbě improvizovala a pouze rozvíjela výchozí látku nebo motiv v duchu daného žánru.

Sbírka Národní báchorky a pověsti, která vyšla v sedmi sešitech v letech 1845-1847, obsahuje všechny základní typy lidových pohádek. Božena Němcová pomohla poprvé včlenit lidovou pohádku do české literatury jako svébytný celek.

Karel Jaromír Erben (1811-1870) je autor příklánějící se k metodě grimmovského pojetí, a to především v pohádkách kouzelného typu. Své pohádkové látky získával většinou na Chodsku, v rodném podkrkonoší nebo za záznamů pořízených jeho přáteli.

K žádnému soubornému vydání českých pohádek za jeho života nedošlo, až Václav Tille zrealizoval jeho plánovaný soubor. Roku 1905 vydal soubor třinácti jeho pohádek pod názvem *K. J. Erben: České pohádky*.

Ve druhé polovině 19. století vyniklo i dílo Beneše Metoděje Kuldy (1820-1903). Roku 1853 začal sbírat pohádky, přičemž se snažil o jejich obsahovou, stylistickou a jazykovou přesnost a autenticitu. Tím se lišil od většiny soudobých sběratelů, ale předznamenával mnoho z metod moderní folkloristiky.

Kulda vydal roku 1854 sbírku *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského* a o dvacet let později *Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry*.

8.2 Pohádka jako žánr lidové slovesnosti

Pohádkami se začalo zabývat mnoho osobností literatury. Hlavními představiteli tzv. pohádkosloví v naší vědě byli Jiří Polívka (1858-1933) a Václav Tille (1867-1937). V německé kultuře se sběrem pohádek zabývali prakticky po celý život bratři Jakob a Wilhelm Grimmové. Právě oni byli autory první evropské sbírky lidových pohádek nazvané *Kinder- und Hausmärchen*, jejíž první svazek vyšel v roce 1812 a druhý o tři roky později, roku 1815.

Pohádka je prozaický žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou. Ač jde o fiktivnost, pohádka většinou postihuje obecné životní pravdy, popř. etické normy. Na rozdíl od pověsti se pohádka nezabývá žádnou konkrétní historickou událostí. Tedy čas a místo děje jsou určeny jen obecně (typické pohádkové fráze jako *byl jednou jeden..., za sedmými horami..., před dávnými lety... bylo jednou jedno království...*)

Pohádky se dlouhou dobu šířily pouze ústním podáním, až se jejich sběrem a vydáváním začali zabývat například V. Tille, K. J. Erben, B. Němcová, J. Š. Kubín, B. M. Kulda, M. Mikšíček v Čechách a na Moravě, P. Dobšinský a A. H. Škultéty na Slovensku, J. Sachorov, A. N. Afanasjev, J. A. Chudjakov a M. Čutkov v Rusku a mnozí další.

I pohádky můžeme dále vnitřně diferencovat. Nejstarší a nejpočetnější jsou pohádky kouzelné, neboli fantastické, kde je podstatným rysem vítězství dobra nad zlem. V pohádkách zvířecích vystupují jako hlavní hrdinové zvířata, která jednají jako lidé a ztělesňují lidské vlastnosti. Především na biblických postavách a tématech je postavena pohádka legendární. Nejmladší vrstvou jsou pohádky novelistické (realistické). Mají blízko renesanční novele a faceti a za nositele volí prostého člověka z lidu. Právě tento druh pohádek byl nejbližší i Janu Werichovi.

*„Jana Wericha nelákal fantastický svět pohádek kouzelných, i když i jeho podnětů hojně využil. Byl přitahován spíše pohádkou novelistickou a útvary žánrově s ní spřízněnými, jako je pověst, rozprávka (facetie), memorát, bajka, povídka, anekdota, i postupy žánrů vzdálenějších (reportáž, causerie). Směrem k nim své pohádkové teritorium rozšířil, takže jeho Fimfárum nabylo podoby souboru textů typologicky pestrých.“*²²

9. Fimfárum Jana Wericha

Fimfárum Jana Wericha je soubor několika pohádek (my pracujeme s 6. vydáním, které zahrnuje 17 pohádek), které lze stručně charakterizovat jako zvláštní, originální a „*werichovské*“. Kniha vyšla poprvé roku 1960, o tři roky později v rozšířeném vydání, a od té doby až do roku 1987 se těchto sedmnáct pohádek vrátilo

---

²² V. Vařejková: Pohádkové Fimfárum Jana Wericha, str. 51

ke čtenářům ještě pětkrát. Werichovo osobitý způsob psaní je v české literatuře nepřehlédnutelným jevem a není divu, že se dočkal takové obliby a zájmu. Než se začneme podrobně zabývat Werichovým *Fimfárem*, pro úvod je zde několik málo informací o něm jako o člověku a o jeho životě.

Jan Werich byl herec, dramatik, spisovatel, autor písňových textů, komik, improvizátor a společně s Jiřím Voskovcem hlavní protagonista legendárního Osvobozeného divadla. Narodil se 6. února 1905 v Praze. Na jeviště vstoupil poprvé s Voskovcem 19. dubna 1927, kdy měla premiéru jejich hra *Vest Pocket Revue*. Okamžitě se stala mimořádně oblíbenou a její závratný počet 208 repríz předčila jen pozdější hra *Balada z hadrů*. Další úspěšné hry, které stojí za zmínění, jsou například *Golem*, *Caesar*, *Osel a stín*, *Kat a blázen*, *Nebe na zemi* nebo *Těžká Barbora*.

Jan Werich hrál i v mnoha filmech; mj. *Pudr a benzín*, *Hej rup!*, *Císařův pekař a Pekařův císař*, *Byl jednou jeden král*, *Až přijde kocour...*

Werich se svou až přehnaně upřímnou a drzou náturou se nechtěl vzdát svého práva kritizovat a posmívat se, z čehož přirozeně plynuly neshody s vládnoucí mocí. Mezi lidmi byl oblíbený a ani zúčastnění se tzv. anticharty mu na popularitě neubralo. Jan Werich zemřel 31. října 1980. V povědomí veřejnosti zůstal jako mnohostranná umělecká osobnost, vnitřně svobodná a s velkou dávkou lidskosti a pozitivní energie v sobě.

10. Tři sestry a jeden prsten

Námět povídky *Tři sestry a jeden prsten* byl již zmíněn v souvislosti s *Frantovými právy* Bedřicha Václavka, kde nesl název *Nalezený prsten*. Právě tato dvě díla se v následující kapitole pokusíme porovnat a nalézt jejich shodné a odlišné motivy.

První vydání povídky spatřilo světlo světa roku 1509, dalších mnoho vydání, mimo jiné i Václavkův výbor, vyšlo během 1. poloviny 20. století a zde zmíněné zpracování Jana Wericha roku 1960. Je tedy logické, že se text během svého dlouhého „života“ vyvíjel a měnil. „*Díla nemají neměnnou formu, jejich ustálenost je pouze relativní, a proto existuje mnoho typů, variantů, redakcí a verzí. Každá realizace díla patřícího do oblasti folklórní slovesnosti je vlastně novým variantem; to je společný rys*

s literární tvorbou středověku, kdy byl vlastně každý zápis literárního díla samostatným variantem.“²³

Jak již bylo zmíněno, pohádka se připomněla v renesančním souboru kratochvilných historek, ve *Frantových právech*, a ještě dříve v lidové tradici pod názvem *Která nejlíp oklame svého muže*.

Podstata příběhu ale zůstává celá léta stejná; jedná se především o humoristicky laděnou povídku o třech ženách, které oklamaly své muže. Mění se ale způsob vyprávění; okolí i postavy se přizpůsobují době a konkrétně na Werichově adaptaci se podepisuje jeho pohádkářský styl, kterým je psáno celé *Fimfárum*.

Nyní se zaměříme na komparaci dvou konkrétních vydání, a to knížky lidového čtení z výboru Bedřicha Václavka a povídky z *Fimfára* Jana Wericha. Za shodný lze považovat děj, postavy, prostředí a pointu; tedy to nejpodstatnější se neliší. Prvním odlišným jevem Werichova vydání je to, jak už napovídá název, že nejde pouze o tři sousedky, ale o tři sestry. I jejich manželé jsou bratři. To si Werich upravil k obrazu svému, jelikož se lépe hodí do pohádkového vyprávění, když se najdou tři sestry, které si vezmou tři bratry. Číslovka tři je ve *Fimfáru* častým motivem; jsou to například *Tři veteráni*, *O třech hrbáčích z Damašku*, *Král měl tři syny* nebo zmíněné *Tři sestry a jeden prsten*. Samozřejmě nejde o číslovku magickou jen pro *Fimfárum*, ale pro pohádky vůbec.

Když se dostaneme na konec povídek, narazíme na rozdíl. U Wericha, když se sešli na pohřbu všichni tři bratři - jeden nebožtík, jeden falešný opat a jeden nahý (žena mu totiž poradila, že když bude běhat nahý po pokoji, přestane ho bolet zub), to nakonec skončilo tím, že se bratři, sestry, celá vesnice i vesnice sousední smáli. Není ale známo, která sestra dostala prsten. Pro Wericha je totiž smích největší hodnotou, a tak je otázka prstenu odsunuta na vedlejší kolej. Aby ale neopomněl kompozici úplně, v závěru se k prstenu vrací: „Není však známo, která ze sester dostala prsten. Ono totiž je těžko říct, která z nich nejvíce svého muže zesměšnila. Já sám se neodvážím rozhodnout.“²⁴

U Václavka, když se sešli v kostele tři sousedi, dopadlo to takto: „Když šel okolo oltáře, tu se počali lidé velmi smáti a ten, co ležel na márách, vstal a řekl: „Ale kýho čerta se smějete?“ A vida toho okolo oltáře nahého jíti, řekl k němu: „I milý sousede,

---

²³ HRABÁK, J., *Literární komparatistika*, str. 156

²⁴ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 122

což jsi se zbláznil, že nahý jdeš k ofěře?“ Odpověděl ten: „Žena mě navedla a pravila mi, že jsem v šatech!“ Ten pak na márách: „A mne navedla žena má, že jsem umrlý!“ A ten u oltáře: „A já se své dal namluvit, že jsem arcibiskupem!“ A tak z těch tří mužů šel každý domů. Pán Bůh ví, nevím, kterak s ženami naložili, leckterý asi svou (s odpuštěním) ztloukl, až se po..... To však vím, že se prstýnek dostal té, které umřel muž.“²⁵

Zkrátka Werichův a Václavkův text se v závěru zcela rozcházejí. Václavkova verze z *Frantových práv* končí tak, že muži zbijí své ženy za to, co provedly, ale u Wericha ne, tam vše končí šířícím se smíchem. Ukazuje se zde, jak Werich uměl mistrně využít zábavný potenciál předlohy a ještě ho podpořit. Není divu, že tato látka přežila staletí, neboť především situační komika manželských scén přitahovala a stále přitahuje vypravěče i posluchače.

Za srovnání stojí ještě pasáž ze scény, kdy se muž, již přesvědčený o své smrti, smiřuje se skutečností, že je opravdu mrtev. Opět to potvrzuje fakt, že Werichův text je daleko více postavený na smíchu. První ukázka, kde mluví muž k ženě, je z *Frantových práv*. „Ó nejmilejší ženo, to jest tak, že sem tebe nikdá v žádném klamu neshledal, než žes se mnú věrně a právě byla, a ted' sem se rozpomenul. Byl sem bez tvé vuole a bez tvého vědomie sto kop grošuov zachoval a ty máš v pivnici pod zelnú kadečku, vezmi je sobě.“ Žena řakla: „Dobřes udělal, milý muži, žes jich na své duši nenechal, že si s tiem tak neumřel.“²⁶ Druhou ukázkou je pasáž z Werichovy pohádky. „A nač jsem umřel?“ zeptal se po chvíli. „Víš, že ani nevím?“ „Byl u mě doktor?“ „Nebylo potřebí. Prásklo to s tebou. Ještě jsi chtěl něco říct, zmodral jsi a byla jsem vdova.“ „Hm, A nevíš, co jsem chtěl říct? Já si nevzpomínám, o čem jsme mluvili.“ „Jestli si máme koupit televizi nebo ledničku.“ „Už vím, já ti zrovna chtěl svěřit, že mám pod jabloní zakopanou kadečku čtyráků. Měla bys je honem za něco utratit. Slyšel jsem, že maj být zrušený. Ale vykopej je v noci. Jsou pod zákrskem nad miskrubnou.“ „Ty jsi byl vždycky hodný, Jene, děkuji ti. Budu mít pro tebe na pomníček.“²⁷

Werich klade důraz na to, aby byl text nejen vtipný a zábavný, ale i milý, vlídný, dobře končící, a tudíž vhodný také pro děti. Tak jsou koncipovány všechny pohádky tvořící *Fimfárum*, ať už vycházejí z jakéhokoliv příběhu nebo knížky lidového čtení.

²⁵ VÁCLAVEK, B., *Historie utěšená a kratochvilná*, str. 322

²⁶ KOLÁR, J., *Frantova práva a jiné kratochvile*, str. 49

²⁷ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 120

11. Werichova tvorba

Jan Werich se ve svých pohádkách většinou inspiroval náměty z folklórní tradice, z ústní lidové slovesnosti. Nešlo tedy o pohádky původní. Využíval motivy již existujících lidových pohádek, které ale nijak „nedeformoval“ a radikálně neměnil. Dodržoval původní děj, postavy i základní myšlenku. Díky své fantazii, tvořivosti a vypravěčským schopnostem jim dodal akorát tolik, aby se přiblížily své době a požadavkům čtenářstva, ale přesto zachovaly své původní jádro. Později (během let 1960- 1968) přidal do souboru ještě 4 pohádky, které už ale byly zcela původní.

Podstatné je u Werichových pohádek pojetí času. Prostupují a doplňují se tady dvě roviny. Jelikož není doba, v níž se příběhy odehrávají, konkrétně vymezena, mísí se prvky, vztahující se k pohádkové minulosti, s atributy dnešní technické civilizace. Dobrým příkladem je pohádka *Král měl tři syny*, kde se podle pohádkových pravidel stane nejmladší syn, jenž splní daný úkol, králem. Zároveň se však zde zmiňuje jeho vášeň k motorismu i to, že je šampiónem všech světových závodů.

Tyto dvě časové kategorie a reality se kříží například v pohádce *O rybáři a jeho ženě*, *Tři veteráni*, *Až opadá listí z dubu* atd. Werichova vyprávění tedy přecházejí z jedné časové vrstvy do druhé a těží významově i obsahově z obou.

Werich své *Fimfárum* určil jak dospělým, tak dětem. Myslel na jeho přitažlivost pro dospělé čtenáře, k nimž se od prapůvodu pohádka obracela, současně však počítal s recipiency dětskými, individuálně odlišnými mírou sečtělosti.

Mohlo by se zdát, že nelze napsat knihu určenou pro několik generací současně, navíc aby ji všichni přijali s takovým nadšením, ale Werichovi se přesně tohle podařilo. Jeho kniha je sice plná pohádek, ale pohádek ze života dospělých, z reálného života, což plyne z toho, že u většiny z nich se Werich inspiroval lidovým původem. Základem jsou příběhy, které byly vyprávěny po mnoho let, nejspíš staletí, které se šířily z generace na generaci, až se jich ujal Jan Werich. Ten se příběhem inspiroval, dodal mu pohádkové prvky a takto postupně vznikla jeho sbírka *Fimfárum*.

Werich měl možnost prostřednictvím svých textů působit na děti a jejich ještě nezkaženou a nedotvořenou osobnost. Děti nejsou zlé nebo hodné, pouze začínají k něčemu směřovat. I když, jak napsal ve své pohádce *O třech hrbáčích z Damašku*:

„...*děti bývají někdy velmi kruté. Neboť z čeho by rostli zlí lidé, ne-li ze zlých dětí.*“²⁸
Možná tím chce Werich upozornit na to, že ač lze v dětství člověka ovlivnit a vychovat z něj slušného, často se to nepovede a i z milého nevinného dítěte může vyrůst zlý člověk.

Werichovo ovlivnění dětským světem se projevilo už v počátcích jeho pohádkové tvorby. První z pohádek *O rybáři a jeho ženě* totiž namluvil na gramofonovou desku a věnoval Janu Trnkovi, synovi malíře a ilustrátora *Fimfára* Jiřího Trnky, jako vánoční dárek, ještě než ji vydal jako psaný text. Až když viděl pozitivní ohlas u obdarovaného a jeho kamarádů, začal psát pohádky, jejichž knižní vydání věnoval opět Honzíkovi.²⁹

12. O rybáři a jeho ženě

Pohádka *O rybáři a jeho ženě* je typickou pohádkou psanou podle zákonů v pohádce platných. Rybář a jeho žena žijí velice chudý život v lahvi od octa. Jednou rybář chytí zlatou rybu, která je vlastně zakletý princ. To je motiv ryze pohádkový, objevující se poměrně často. Werich ale skutečnost ulovené ryby, která mluví, podává s humorem sobě vlastním: „*Rybář kouká jako blázen. Ryba mluví. Udice jí trochu vadila ve výslovnosti, pravda, šišlala trochu, ale nicméně rozuměl jasně, jak říká: „Pust' mne, já nejsem skutečná ryba, já jsem zakletý princ!*“

Rybář se k tomu nestaví jako k ničemu zázračnému, ale zcela reálně – chytil rybu, která šišlá a navíc usoudí, že „*ryba, která mluví, stejně nemůže být dobrá*“³⁰ Rybář tedy rybu pustí a s klidem odejde domů, kde se o svůj zážitek podělí se ženou. Ta, coby ztělesnění hamounství, hlouposti a sobectví, pošle muže zpátky, ať vyžádá od rybky chalupu. Tak se stane a mají chalupu. Za čas chce žena vilu. Má vilu. Když jí přestane stačit vila, chce království, a tak se její chamtivost stále stupňuje. Při těchto změnách z vily na zámek a ze zámku na císařství Werich krásně vykresluje prostředí a postavy, což je další z předností jeho psaní.

---

²⁸ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 203

²⁹ VAŘEJKOVÁ, V., *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*, str. 11

³⁰ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 37

Zobrazuje ženu, která čím víc má, tím víc chce a chudáka rybáře, který se nedokáže vzepřít a běhá od vzrůstajícího majetku k moři a zpět a tak pořád dokola. Dokonalost zobrazování lze ukázat na proměňujících se sídlech hamizné rybářky:

„A z vily se stal zámek. Plno věží a věžiček a všude vojsko a zlato a ocel a meče a erby a sluhové a dvořani a nevolníci a hudba a smích a ticho a pláč dole ve věžích. Ale tam rybář nepřišel. On vešel do veliké síně, kde bylo plno dvořanů. Vévodové a knížata, arciknížata a biskupové, arcibiskupové a preláti, magnáti, grófové a lokajové, vojáci a generálové, hlupáci a arcihlupáci, ale to pod řády a řetězy nebylo k poznání. Všichni se hluboce klaněli, protože neměli páteř. Tu jim vyndal krejčí, aby jim lépe seděly obleky. A nad nimi nahoře, na trůně míli vysokém, z ryzího zlata, seděla jeho žena, na hlavě diamantovou korunu a v ruce žezlo. Po stranách stály dvorní dámy, každá o hlavu menší než ta první, od největší po nejmenší, a tupě se usmívaly.“³¹

Ani království nestačilo ženě ke spokojenosti. Spolu s majetkem přibývá i Werichova ironie a výsměch v zobrazení sídla i osob. *„A ze zámku se stala tvrz a hrad a palác v jednom. Zdi z alabastru, kování ze zlata, a víc vojska kolem a víc povolení ke vstupu a víc prohlížení vstupujících a víc hluku a víc hudby a víc smíchu a víc ticha a víc pláče dole ve věžích. Ale rybář to neslyšel, protože vstoupil do obrovského sálu, kde byly mraky knížat a erceptlár a králů a místodržitelů a vicediplomatů a hlupáků a vicehlupáků, ale to nebylo k poznání, protože měli více řádů a více řetězů. A uprostřed byl trůn z platiny dvě míle vysoký, a tam nahoře seděla rybářka a na hlavě kotunu z uranu, žezlo z rádia a říšské jablko zlatá reneta.*

Po straně trůnu stáli těžkooděnci, první dvě míle vysoký a každý druhý o hlavu menší, až do úplného pumprdlíka osmimilimetrového.

A před trůnem tlačence sultánů, šachů, mahárádžů, rádžů, džů, ů.“³²

Autorovo vyjmenovávání přítomných osob je čím dál parodičtější a satiričtější. Zde už využívá i jazykové hry. Poslední změnu, kterou rybka zařídí, je papežské sídlo. Stále přibývá monumentálnosti a přepychu, ale zároveň komiky a nadsázky. *„Když přišel domů, uviděl obrovský chrám a kolem plno paláců a zahrad. Všude plno stráží, které mluvily švýcarsky. A všude vonělo kadidlo a cinkaly zvonky a šepot zpovědnic zněl jak hukot Niagary.*

---

³¹ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 40

³² TAMTÉŽ, str. 42

A v nejkrásnějším paláci na vysokém trůnu ze svíček seděla jeho žena, na hlavě tiáru, třípatrovou korunu s nástavbou pěti křížků a šesti andělíčků, kteří stále zpívali hosana.

A na tlustých kobercích leželi králové a císařové a poslanci a policejní ředitelové a bili se v prsa, a jak se bili, rády jim zvonily.“³³

Vrcholem rybářčiny arogance a překročení všech mezí i štědrosti zlaté rybky je, když chce žena být bohem. Reakcí je pochopitelně trest; v tomto případě navrácení rybářky do původního chudého příbytku a ještě chudšího života. Kdyby příběh o rybáři a jeho ženě byl bajkou, zbývalo by na její konec napsat poučení typu „*Kdo chce víc, nemá nic*“, poněvadž přesně to z pohádky plyne. To byl pravděpodobně i Werichův záměr, aby si čtenář z příběhu něco odnesl – alespoň zkušenost, nebo snad i poučení.

13. Pohádka o zasloužilém vrabci

Když už se objevila zmínka o bajce, na pomezí tohoto žánru lze zařadit i *Pohádka o zasloužilém vrabci*. Nikoli však kvůli poučení v závěru, ale kvůli zvířecím postavám, které mluví jak mezi sebou, tak s lidmi. Bajka je ovšem útvar umělé literatury, tudíž správný termín je zvířecí pohádka.

Je to příběh o lidské tuposti, krutosti a nespravedlivém násilí, v tomto případě páchaném na zvířatech. Vrabec se srdcem kondora se rozhodne pomstít svého kamaráda fouska, kterého lhostejně zabil traktorista.

„Kdyby byl kondor, byl by vyrazil a jedním klovnutím by otevřel lebku vraha, ale byl než vrabec. Stává se na světě, že kondor, který vypadá jako kondor, má srdce vrabce, a jindy zase vrabec, který nevypadá jako kondor, ale má srdce kondora. Ostatně, u lidí je to běžné: ve lvím kostýmu často buší prasečí srdce.“³⁴

Smyslem příběhu je tato myšlenka, která neztrácí svůj patos a nemilosrdnou pravdivost ani uprostřed smíchu. Totiž i když není děj pohádky nijak zábavný, najdeme zde i groteskní scény a eskapády typické pro mistra jevištní komiky. Ty se ovšem odehrávají ve významovém kontextu tragické polohy. Například vrabcův útok jako pomsta za smrt přítele psa. „*Paní traktoristová konečně pochopila, že ten malý ptáček je jejich veliký nepřítel. Popadla sekáček a jala se bojovat. Hodila po něm váleček na*

---

³³ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 43

³⁴ TAMTÉŽ, str. 195

nudle, ale pouze vyrazila okno. Sekáček se jí zařal do kredence a trčel. Mezitím jí vrabec uklovl pravý ušní boltec i s náušnicí z kočičího zlata. Tomu chtěl traktorista zabránit. Hodil po vrabci budík, leč trefil svou ženu. Skácela se a budík zvonil. Jak vstávala, chytila se zaseknutého sekáčku a upadla znova.“³⁵

Pohádka o zasloužilém vrabci je možná trochu krutá a ne příliš pohádková, ale na druhou stranu, i takto je třeba někdy upozornit na nesmyslnost násilí, nadřazenosti silnějšího a krutosti některých lidí.

14. Werichova inspirace

Soubor *Fimfárum* obsahuje pohádky různorodé, mj. z hlediska jejich vzniku a jejich minulosti. Najdeme zde pohádky všeobecně známé, jejichž kořeny sahají daleko do historie, pohádky inspirované známými postavami, jako je například Honzík, Paleček, Nebojsa, ale i pohádky vzniklé až ve Werichově fantazii, tedy autorské pohádky. Nejčastější je využití nějakého výchozího textu a práce s ním. Ostatně není náhoda, že většina pohádek je odvozena z látek s dlouhou tradicí, v ústním podání velmi frekventovaných. Je pravděpodobné, že Jan Werich náměty k pohádkám čerpal i ze *Soupisu českých pohádek* Václava Tilleho. Nutno říci, že soubor textů Václava Tilleho také není původní a že už on se inspiroval již existujícími příběhy. Tak se Werichovi nabízí druhotné prameny a opět se dostáváme k původu z lidové tradice.

Pro pohádku nesoucí zároveň název celého souboru, *Fimfárum*, měl Werich také jistou látkovou inspiraci ve výchozím textu, ale příběh upravil tak, že můžeme ve finále mluvit o autorském textu. Pohádka *Královna Koloběžka První* bývá srovnávána s *Chytrou Horákyňí Boženy Němcové*. To je jeden z případů, kdy je příběh téměř shodný s folklórní látkou. *Královna Koloběžka První* se shoduje s pohádkou *Boženy Němcové* kromě úvodu i v dějové osnově a obsahu jednotlivých motivů. Pohádka má blízko i k několika variantám zaznamenaným J. Š. Kubínem.

Pohádka *Rozum & Štěstí* si je podobná s textem stejně nazvaným Karla Jaromíra Erbena. Tyto a další Werichovy pohádky podporují skutečnost, že se autor rád inspiroje známými českými pohádkami. Stejně tak ovšem dokáže napsat pohádku původní a ještě

---

³⁵ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 197-198

experimentovat s češtinou. To je případ pohádky Chlap, děd, vnuk, pes a hrob psanou pouze jednoslabičnými slovy.

15. Chlap, děd, vnuk, pes a hrob

Musela to být pro Wericha výzva, dokázat vykonstruovat souvislý a smysluplný děj takto omezenou slovní zásobou. Když je pohádka takto omezena, snaží se alespoň o stylistické oživení prostřednictvím hry se slovy, například se synonymy: „*Žil kdys kdes chlap. Dá se říct též muž či kmán, jak kdo chce. Já ho zvu chlap.*“ nebo „*...na dvůr vběh vnuk, spíš hoch než muž,...*“³⁶

Zajímavý je také kontrast vět ve smyslu jeho obsáhlosti. Expresivně působí věty extrémně krátké, navíc tvořené z jednoslabičných slov: „*Leč pes tam byl. A zlý! A jak! Jak d'as!*“, Werich ale dokáže z tohoto omezeného slovníku tvořit i dlouhá souvětí: „*Pán sic spal, leč pes vyl a řval čím dál tím víc, až pán vstal a vzal si zbraň.*“³⁷

Tato „*úsporná pohádka pomocí jednoslabičných slov aneb chvála češtiny*“, jak zní její podtitul, je sice nejkratší a snad i nejjednodušší a s nejméně rozvitým dějem, nicméně Werich svou výzvu zvládl a dokázal napsat svým způsobem experimentální pohádku. Je zde patrný vliv městského folklóu.

16. Kontakt s recipientem

Jan Werich je bezpochyby mimořádným vypravěčem. Cílevědomě vnáší do textů svůj autorský vklad. Kontakt se čtenářem je pro něj nesmírně důležitý. „*Já taky potřebuju vědět, pro koho to píšu...Máte autory, kteří dokážou psát do šuplíku. Já to nedokážu, protože šuplíku nemám co sdělit.*“³⁸ Tím jasně říká, že chce s recipientem navazovat kontakt, nechat se jím inspirovat, vést dialogy, vyjadřovat se k příběhu, o kterém píše a vstupovat do textu. Werich má obrovskou výhodu, že právě umění navázat a udržet kontakt se čtenářem nebo s posluchačem, je jeho velkou předností.

---

³⁶ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 217

³⁷ TAMTÉŽ, str. 217

³⁸ JANOUŠEK, J., *Rozhovory s Janem Werichem*

Do pohádek vstupuje vypravěčův subjekt velmi často, ať už formou zájmena „já“ nebo „my“. Na svou trvalou fiktivní přítomnost autor upozorňuje 1. osobou singuláru například komentováním: „*Taková - řekl bych - zkamenělá silniční příhoda.*“³⁹, „*Já sám se neodvážím rozhodnout.*“⁴⁰, vyslovením svého názoru: „*Já mám za to,...*“, „*...podle mé teorie...*“⁴¹, „*Já ho zvu chlap.*“⁴², „*V medicíně je na tento neduh jméno, ale já je neznám.*“⁴³ nebo vstoupením do vypravěčské role: „*Znám jednu vesnici za sedmi serpentiniami...*“, „*A já vám povím,...*“⁴⁴, „*To jsem znával takového malého kluka...*“, „*Říkával mi strýčku, ...*“⁴⁵, „*Co se stalo s Markem, nevím.*“⁴⁶

Kontakt se čtenářem neudrží autor pouze individuálním „já“, nýbrž i kolektivním „my“. Tento způsob pro něj není tak častý, nicméně se zde vyskytuje také; například tak uzavírá pohádku *František Nebojsa*: „*A ani my to nevíme. Jisté je jen to, že tenkrát v úterý František Nebojsa se bát nenaučil. Snad až někdy jindy, ale o tom nejsou záznamy.*“⁴⁷ nebo naopak otevírá pohádku *Jak na Šumavě obři vyhynuli*: „*Nejdříve si zopakujeme, jak vlastně obr vypadal. Můžeme klidně říct, že obr byl na první pohled chlap, ale obrovský, náramný a celkem co do velikosti téměř přehnaný.*“⁴⁸

Vyjádření „my“ je vlastně spojení „já“ a „ty“ nebo „já“ a „vy“, čili autor a recipient. Tím se Werich snaží vtáhnout čtenáře do děje a udělat z něj součást svého textu. Werich totiž, jak už bylo řečeno, je autor, který svého čtenáře či posluchače ke své tvorbě potřebuje nejvíc ze všeho. Pohádka o obrech je postavena na jednoduché zápletky, a to který z obrů má největší stín. Začíná to jako nevinná hra, ale když obři přijdou na to, že se dá podvádět a pak se navzájem odhalí, končí to obří válkou, která má hrozné následky.

„*A to všechno zavinili dva obři, kterým nestačilo, že jsou obři, ale kteří chtěli být obři ještě obrovatější.*“ Z krátké jednoduché pohádky plyne krátký jednoduchý závěr, a sice, že „*Hra na většího by měla být jednou provždy zakázaná.*“⁴⁹

---

³⁹ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 23

⁴⁰ TAMTÉŽ, str. 122

⁴¹ TAMTÉŽ, str. 50

⁴² TAMTÉŽ, str. 217

⁴³ TAMTÉŽ, str. 197

⁴⁴ TAMTÉŽ, str. 55

⁴⁵ TAMTÉŽ, str. 89

⁴⁶ TAMTÉŽ, str. 96

⁴⁷ TAMTÉŽ, str. 149

⁴⁸ TAMTÉŽ, str. 49

⁴⁹ TAMTÉŽ, str. 52

Z pohádky se také dozvídáme, „*co jest lidského na člověku? Právě to, že není ani příliš velký, ani příliš malý.*“⁵⁰ To nás posouvá k další pohádce *Fimfára*, a sice k *Palečkovi*. Ten se potýkal s opačným problémem než obří.

17. Paleček

Po mnoha marných pokusech a když už v to ani nedoufali, se manželům narodilo dítě – kluk. „*tedy říkám kluk, ale spíš klučina. Klouček: po pravdě řečeno kloučiček. Nebyl totiž o nic větší než normální palec. Spíš menší. Jako paleček.*“⁵¹

Paleček jak byl malý, tak byl chytrý a mazaný. Už odmala si se vším poradil a ničeho se nezalekl. Jednou ho náhodou viděl kolemjdoucí, dobře oblečený muž a rozhodl se, že ho koupí. Tak se stalo a muž si Palečka odnášel domů za kloboukem. Cestou je přepadla lupičská banda Franty Jizvy a když viděli Palečka, napadlo je, že by se jim mohl hodit. V noci se pro ně vkrádal ke krčmáři nebo k mlynáři. Paleček si hrál na nechápající dítě, když při loupení křičel a dělal hluk, ale moc dobře věděl, že tím dosáhne probuzení domácího, útěku lupičů a své svobody. „*Na světě je zavedeno, že spousta hloupých si hraje na chytré. Z chytrých, kterých je po světě nedostatek, jen ti nejchytřejší si hrají na hloupé a je s podivem, že Paleček při svém mládí tohle věděl i ovládal.*“⁵²

Jeho plán, jak získat svobodu, se mu vydařil jen částečně, poněvadž nakonec skončil v kravském žaludku, odkud ho dostal právě Franta Jizva. Ten už nechtěl nic jiného, než se Palečkovi pomstít za to, jak ho doběhl, a poslal ho Sněžnému žroutovi, který by ho za normálních okolností zabil a snědl. Jeho velikost, nebo tedy malost, Sněžného žrouta zaskočila. „*Malí se často bojí velkých ale stojí za úvahu, že velice velcí se skoro vždycky bojí nepatrných.*“⁵³

Sněžný žrout nevěděl, co si s tak malým človíčkem počít, až jeho žena si vzpomněla na jejich krále, Sněžného muže, který sbírá miniatury a Palečka mu odnesl na svých sedmimílových botách, které člověka dopraví kamkoliv za neuvěřitelně krátkou dobu.

---

⁵⁰ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 49

⁵¹ TAMTÉŽ, str. 125

⁵² TAMTÉŽ, str. 127

⁵³ TAMTÉŽ, str. 133

Paleček Sněžného muže opět převezl svou mazaností. Nejen, že se stal jeho osobním rádcem, ale navíc ho přesvědčil, že potřebuje ženu, aby mu zachoval rod miniatur, a tu že si najde u nich doma. Navrch přesvědčil krále, že potřebuje sedmimílové boty Sněžného žrouta a že musí jít sám. Takto krále oklamal a vrátil se domů k rodičům. Tam už mysleli, že Palečka nikdy neuvidí, jelikož měli zprávy o tom, kam se dostal, ale ne o tom, jak je vynalézavý.

Paleček šel sdělit dobrou zprávu i králi, který si o něj dělal starosti, a zjistil, že to není nikdo jiný než muž, který ho onehdy koupil od rodičů a kterému ho ukradla lupičská banda. Slovo dalo slovo a po chvílce byl Paleček jmenován královým vrchním zpravodajem, kterého dělal, dokud neroztrhal sedmimílové boty. Pak šel do důchodu.

Takto zní příběh o Palečkovi v podání Jana Wericha, avšak není jeho původní pohádkou, tuto látku si opět vypůjčil z knížek lidového čtení. Povídání o Palečkovi je jako jedno z mála námětů domácího původu. Vznikl patrně počátkem 16. století jako literární zpracování historek, které se v ústním podání vázaly k známé postavě z nedávné národní minulosti, a to k postavě osobitě spjaté s nejužším společenským prostředím, se samým královským dvorem.

Z původního námětu z lidové tradice je *Historie o bratru Palečkovi* vydaná v souboru kratochvilného čtení Bedřicha Václavka, který čerpal z tisku Sixta Palmy z roku 1610.

Jan Paleček je postava historická, byl členem Jednoty bratrské brzy po jejím založení. Je tedy přímým reprezentantem českobratrského humanismu. Bratr Jan Paleček, šašek krále Jiřího Poděbradského a především také jeho rádce, pomáhá chudým, nevinným a neprávem obviněným, otevřeně charakterizuje papeže jako mocného a bohatého hierarchu, staví se proti náboženské obřadnosti a projevuje vřelé a účinné sociální cítění.

Ukazuje otevřeně na nesrovnalosti a nespravedlnosti ve světě, kárá zlé, lakomé lidi a pomáhá pravdě. Jeho příběhy jsou plné mravní ušlechtilosti a především jeho mazaných nápadů ve jménu lepšího světa. To je asi také jediné, co má původní bratr Jan Paleček společného s Palečkem Werichovým. Jinak se v případě této pohádky původní látky nedržel ani v ději, ani v postavách, dokonce ani v samotné osobě Palečka. Říká se sice, že bratr Jan Paleček byl malého vzrůstu, ale v původním textu není ani zmínka o tom, že by byl malinký jako palec, ani se nedozvídáme nic o jeho původu a rodině.

Co se také liší, je prostředí. Původní Paleček se odehrává bez výjimky v Praze, což je v textu několikrát zmíněno: „*Když bratr Paleček byl s králem Jiřím na projížďce okolo Prahy, ...*“, „*Jednoho času stal se mord v Praze, v domě průchodním u Sixtů...*“, „*Tehdy bratr Paleček běžel do Tejna v Praze k mistru...*“⁵⁴

Paleček Jana Wericha není přímo zasazen do určitého místa, prostředí se několikrát mění a je popisováno celkem podrobně: „*V celém kraji bylo všeobecně známo, že ševcovic, z té chaloupky u dvou osik, ...*“, „*Cesta, po které se pánovi s Palečkem za kloboukem bylo ubírat, vedla územím Franty Jizvy a jeho lupičské bandy. U pěti křížů...*“, „*Sněžný žrout bydlil vysoko v horách. Ještě kousek výš, než končí kosodřevina, tam, kam je pro mrak málokdy údolí vidět.*“⁵⁵

Při srovnávání těchto dvou textů není ani tak na místě zabývat se prvky společnými, kterých je pramálo, nýbrž odlišnými, kterých je u dvou verzí Palečka mnoho. Otázkou tedy je, zde lze vůbec *Historii o bratru Janu Palečkovi* považovat za inspiraci pro Jana Wericha. Pravděpodobně jde pouze o inspiraci jménem, jinak Werich přepracoval námět zcela podle sebe.

Původní verze je tvořena dvanácti částmi, nazvanými první až dvanáctý kus. Jsou to Palečkovy příhody, většinou o tom, jak pomocí svého důvtipu pomohl někomu potřebnému; ať už jsou to lidé v nemocnici, kterým se postará o lepší stravu, nebo nevinný muž odsouzený k oběšení, kterého zachrání, rychtář, kterému pomůže k jeho penězům nebo mládenci, kterým zařídí více jídla. Pomůže ale i sobě, když je třeba. Když má být přes noc v jednom pokoji se zlodějem, raději udělá předem dohodu, než by se nechal okrást.

„*Pro povahu celého palečkovského cyklu je příznačná jeho velmi stručná a „neepická“ devátá část, která charakterizuje hrdinův osobitý, evangelijně podložený vztah k světu, odlišný od zvyklostí ostatních lidí, poukazem na jeho svérázné chování o význačných dnech církevního roku (veselil se na Velký pátek, plakal o masopustu), a tím vlastně ukazuje Palečkův svět ve srovnání s okolím jeho jakýsi ‚svět naruby‘.*“⁵⁶

O Palečkovi tedy platí, že je chytrý, nápaditý, s lišáckými nápady, že se snaží bránit nevinné a trestat zlé a chce lepší svět. Byl tedy zosobněním idejí své doby,

---

⁵⁴ VÁCLAVEK, B., *Historie utěšené a kratochvilné*, str. 346, 347 a 352

⁵⁵ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 125, 126 a 132

⁵⁶ VAŘEJKOVÁ, V., *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*, str. 231

reformátorem a vzorem dokonalého člověka. Podstatné je také to, že je příběh o Palečkovi ryze českého původu, což není u knížek lidového čtení až tak časté.

Ať už Paleček Jana Wericha byl inspirován oním bratrem Janem Palečkem, šaškem krále Jiřího Poděbradského, nebo ne, je jasné, že právě Paleček, velký jako malý palec, se dostal do povědomí čtenářů, a že právě on byl ještě mnohokrát zobrazován v knížkách, divadlech nebo filmech.

18. Pohádka Fimfárum

Werich je osobitý a „nový“ nejen ve způsobu vypravování, v komunikaci se čtenářem, ale i ve výběru používaných slov. Slovní zásobu si často sám rozšiřuje a tvoří tak úplně nová pojmenování. Jako příklad jistě postačí několik prvních vět z pohádky *Fimfárum*: „*Až jednou budete mít čas a nebudete mít opravdu nic na práci, jděte na nejbližší nádraží a vyjeďte si na výlet do Nejnedále. Musíte jet osobním vlakem, čím osobnější, tím lepší, a pojedete přes Dívěřov, Vejtahy do Samochvál. V Samochvalech přisednete na lokálku a jedete přes Tůdlety, potom přes Támhlety, až přijdou Tůdlemy. V Tůdlemech vystoupíte a vezmete si autobus. Ten jede přes Horní Dedál, pak přes Dolní Dedál, až přijede do vesnice, která se jmenuje Nejnedál. No, a i kdybyste chtěli jet dál, tak v Nejnedáli už dál ject nemůžete, protože ta vesnice se jmenuje proto Nejnedál, protože tam už ta silnice nejde dál.*“⁵⁷ Takto si Werich pohrává s češtinou a s jejími možnostmi.

Už jen název pohádky a současně celé sbírky – *Fimfárum* – je slovo prakticky neexistující. Tento záhadný název našel Werich v hesláři Václava Tilleho a v jeho rámci v pohádce Sedláčkově, se kterou se před psaním seznámil a velmi volně se jí inspiroval.

Pohádka vypráví o hodném kováři, kterého jeho mladá žena za zády podvádí s královým prvním lokajem. Po čase se milenci rozhodnou, že se kováře zbaví. První lokaj využije svého vlivu na starého krále a dá kovářovi tři nespelnitelné úkoly pod trestem smrti – ukovat přes noc řetěz dlouhý, aby omotal zámek, přelít vodu z řeky do zámeckého parku během jedné noci a třetí úkol byl přinést fimfárum. Kovář postupně všechny úkoly splnil s pomocí čerta a vodníka Čochtana. Fimfárum bylo záměrně slovo

---

⁵⁷ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 23

neexistující. „*Chudák kovář prolistoval všechny slovníky. Finesa, finiš, finitní, finta, fin fin fin, fióla, fistule, five o'clock ... až k fyskultura ... ale kdepak. Flagelant a i flažolet našel, ale fimfárum nikde.*“⁵⁸ Ve stejnojmenné pohádce představovalo fimfárum kouzelný proutek, pro který si musel kovář k samotnému čertu. Ten mu ho rád věnoval za příslib tří zlých lidských duší. Čert popsal fimfárum jako „*proutek jen o chlup tenčí než ta nejtenčí rákoska. ... Je jen jedno na světě, čili unikát! Švihneš jím, a všechno, co se hýbe, ztuhne a znehybní jako na pomníku. Nehne se to, dokud nešvihneš podruhé.*“⁵⁹

Pohádka má, jak už to bývá, dobrý konec. Kovář nevěru své ženy odhalí a pomocí kouzelného proutku ji, jejího milence i její matku promění v kámen a vytvoří tak v Nejededáli ojedinělý pomník. Sám odtud nenápadně zmizí a o jeho dalším životě se dozvídáme jen z nezaručených zpráv vyjádřených částicemi „prý“ a „prej“: „*Ale prej byl viděnej na Milevsku. Oženil se prý s hodnou ženou a ta prý o něm složila písničku, která se dodnes na Milevsku zpívá.*“⁶⁰

Závěr je jakoby doplněn posluchači samotnými, zřejmě má potvrdit existenci následného ústního šíření příběhu. Je v tom jakási fiktivnost děje, ale přesto bereme za pravděpodobné informace podané s „prý“ a „prej“ a skutečnost, že právě takto asi příběh skončil, protože jinou verzi nám vypravěč nepodává.

Již zmíněný Václav Tille vydal *Soupis českých pohádek*, ze kterého Werich v mnoha pohádkách *Fimfára* vychází. Vlastně zde najdeme většinu prazákladů nejnámějších českých pohádek. Právě pohádka *Fimfárum* našla v soupisu svou inspiraci. Tille zpracovává dvě verze, a to Sedláčkovu a Menšíkovu. První z nich, verze Sedláčková, sloužila Werichovi jako výchozí, z čehož plyne, že se tolik od Werichovy pohádky neliší. Jediné, co je jiné, jsou tři úkoly, které kovář dostal od krále. Na ukování řetězu měl 20 hodin, ale musel obtočit zámek třikrát, druhým úkolem bylo srovnat všechny kopce kolem zámku a třetí úkol se shoduje.

Menšíkova verze je odlišná, nicméně hlavní myšlenka zůstává stejná. Kovář dostane také tři úkoly: za 24 hodin ukovat řetěz, který se třikrát obtočí kolem zámku, přelít vodu z rybníka do zámeckého a zdělat les do sáhů. Motiv fimfára tady chybí úplně. Kováři také pomůže čert, ale místo kouzelného proutku mu dá koření, které vysype ženě na postel, která se pak stane železnou a kdo na ní leží, nemůže dolů. Na

---

⁵⁸ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 28

⁵⁹ TAMTÉŽ, str. 30-31

⁶⁰ TAMTÉŽ, str. 33

posteli leží kovářka a hrabě, když zapůsobí síla kouzelného koření. Přijdou čtyři muži a odnesou postel do pekla.

Podobné kořeny, ať už v soupisu Václava Tilleho nebo u jiných zdrojů, má většina Werichových pohádek, až na jeho čtyři původní.

19. Tři veteráni a Fortunatus

19.1 Fortunatus

Pohádka *Tři veteráni* také není Werichova původní. Opět se zde inspiroval knížkami lidového čtení. Prapůvod této látky nalezneme v povídání o Fortunatovi, o muži, který nechtěl být chudý, a tak se stal nesmírně bohatým.

Fortunatus je německého původu. Byl poprvé vydán v Augšpurku roku 1509 a okamžitě se stal jedním z nejoblíbenějších a nejvydávanějších německých volksbuchů. Autor byl prý augšpurským měšťanem.⁶¹

Český tisk je doložen až z 18. století; jde o vydání z roku 1717, které je uloženo v Národním muzeu. Právě z tohoto tisku vycházel i Bedřich Václavek, když *Fortunata* přestyloval a zařadil do svého výboru krásné literatury. Později byl *Fortunatus* tištěn jako knížka lidového čtení. Pro lidové čtení jej upravil svým přepracováním Prokop Šedivý a Václav Radomil Kramerius. Právě přes jejich práce vnikly základní motivy *Fortunata* do naší lidové tradice.

Fortunatus je typ knížky, která je plná dobrodružství. Fortunatus se narodil jako syn bohatého měšťana, který ale časem zchudl. Syn nechtěl být v žádném případě chudý, a tak odjel a cestoval. Jednou, když přišel o poslední peníze a neměl už nic, se dostal do hlubokého lesa, ve kterém tři dny bloudil a hladověl. Když už myslel, že tam zemře, zjevila se mu žena. Představila se jako Fortuna a nabídla mu jednu ze šesti ctností: moudrost, bohatství, sílu, zdraví, krásu nebo dlouhý věk. Fortunatus se dlouho nerozmýšlel a vybral si bohatství. Dostal od Fortuny kouzelný pytlíček, který je stále plný peněz. Na oplátku slíbil, že každý rok v tento den pomůže jedné dívce dobře se vdát. Fortuna mu pomohla z lesa a zmizela. A od té doby žil Fortunatus spokojeným

---

⁶¹ VÁCLAVEK, B., *Historie utěšené a kratochvilné*, str. 371

životem. Vrátil se domů, oženil se, měl dva syny i dostatek peněz. On však nevydržel doma a vydal se znovu do světa, tentokrát navštívit sultána. Tomu se Fortunatus zalíbil a rozhodl se ukázat mu svůj největší poklad – kouzelný klobouk, který přenese kohokoliv, kdo si ho nasadí na hlavu, kamkoliv si bude přát. Fortunatovi se věc velice zalíbila a rozhodl se ji získat pro sebe. Převezl sultána tak, že mu sám klobouk nasadil na hlavu. Pak zmizel a sultán ho nemohl nikdy dohonit. Vrátil se domů s pytlíčkem a kloboukem a užíval si jich do konce života. Než zemřel, daroval je svým synům, kterým ale mnoho štěstí nepřinesly, a v jejich rukách skončila i jejich moc

19. 2 Tři veteráni

Fortunatův námět se šířil dál lidovou tradicí, až se ho rozhodl zpravovat i Jan Werich. Zhostil se úkolu způsobem sobě vlastním. Využil některých motivů, jako kouzelného pytlíčku a klobouku, ale jinak tvořil pohádku svým vlastním, osobitým způsobem. Tak vznikli *Tři veteráni*, pohádka, ač inspirovaná *Fortunatem*, ve výsledku úplně jiná.

Pankrác, Servác a Bimbác – tři kamarádi – tři veteráni – jsou hlavními postavami namísto Fortunata. Také jednou nocují v lese, ale nezjeví se jim tajemná dívka, nýbrž tři malí mužíčci. Každý obdaruje jednoho veterána nějakým kouzelným dárkem. A tak se ráno probudí a mají klobouk, který jim vykouzlí, co si budou přát a navíc je přenese kamkoliv na světě, pytlíček, který kdykoliv vysype nekonečně dukátů a harfíčku, která vykouzlí lidi, i celou armádu.

Od té doby si veteráni žijí jako páni. Bimbác ovšem začne zneužívat své kouzelné harfy a mít nebezpečné nápady, a tak se ho kamarádi rozhodnou oženit. Najdou mu princeznu Bosanu, „něco mezi andělem a mrchou“. Přijedou do království jako bohatí páni, tak je král pozve na večeři. Jenže Bosana se zalíbí i Servácovi, a tak začne mezi kamarády boj. Princezna si s nimi hraje a oni se předvádějí kdo je lepší, až prozradí, co mají za kouzelné věci. Král a Bosana je pozvou na oběd, uspí a okradou. Když kamarádům druhý den dojde, že se nechali oklamat a okrást, pokusí se vše zachránit Pankrác se svým kloboukem, avšak končí to tak, že přijde i o něj, a veteráni jsou vyhnáni z království.

Jedinou spásu vidí v nalezení tři mužíčků, kteří jediní jim mohou poradit. Vráti se tedy na místo jejich prvního setkání a hledají frňákovník, strom, u kterého se mužíčkové scházejí. Bimbác ho najde i nevědomky vyzkouší moc jeho plodů. Mužíčkové se objeví v podobě tří havranů a nasměrují veterány k odplatě a získání kouzelných věcí zpátky. Ti to pochopí a vrátí se na zámek s kouzelnými jablky a hruškami získat zpět, co jim patří, a potrestat krále a Bosanu. Plán se jim vydařil, Bosana snědla jablka a začal jí neskutečně růst nos. Rostl a plazil se celou Evropou. Když bylo celé království bezradné, nastoupili na scénu tři veteráni v převleku za lékaře a nabídli se, že se Bosaně pokusí pomoci. Dali jí kouzelnou hrušku, ale jen tolik, aby nos zůstal asi o tři centimetry delší než by měl. Až když vrátili veteránům kradené věci, dostala Bosana zbytek hrušky a měla zas nos jako dřív. Pak odtud veteráni zmizeli. Chtěli na jeden ze svých statků, ale ocitli se opět u starého ohničku, kde poprvé spatřili tři mužíčky. Ti tam seděli okolo ohně a nechali si vrátit dary, které dali veteránům k šíření radosti a smíchu, nikoli k stavění domů, bujarému životu plnému jídla a pití a využívání k násilí.

„A my se ptáme, kamarádkové, kolik lidí jste rozesmáli? He? A kolik dětí? He? odkašlal a pokračoval: No, my skřítkové jsme, našťěstí, trpěliví. Začneme s vámi znovu. Budeme s vámi smrtelnými začínat znovu a znovu, dokud se nenaučíte zacházet s kouzelnými dary, které jsme vám svěřili. Tak tedy po miliónpáté, znovu od začátku...“⁶²

Tak to zkusili znovu, ale už s někým jiným, s někým, kdo snad nezklame jako tři veteráni. Ti se druhého dne probudili a žili dál svůj starý život bez poznání mužíčků a kouzelných darů.

Pohádka *Tři veteráni* je jedinečná ve vykreslování přírodní scenerie, což je další věc, která se Werichovi neobyčejně dařila a konkrétně v této pohádce se uplatnila asi nejvíce. Je to patrné především při scéně z lesa, kdy se veteráni poprvé setkali s mužíčky a získali své dary: *„Někde v koruně stromů se vzbudil ptáček. Pípl. Hlásek jako vlásek, a přece probudil nekonečný hvozd! Za chvíli, kdo měl hlas a sluch, vpadl do ranního sboru. Obrisy vzdálených hor začal někdo obtahovat stříbrnou tužkou, vršky nejvyšších borovic zruřověly. Stébla trávy, opocená nočním dusnem bahnisek, vydávala se vánku, který vyháněl studenou mlhu z lesa do světla a tepla palouků. Pavoukům osychají sítě, znamená, že den je tu a zůstane až do večera.*

---

⁶² WERICH, J., *Fimfárum*, str. 189

Pankrác se probudil na pařezu. „Kluci, vstávejte, honem, honem, musím vám něco vyprávět.“ „Až po mně!“ vpadl Servác zčerstva. „Já, panečku, něco zažil!“ „To nic není proti mně!“ křičel Bimbác. Překřikovali se, skákali si do řeči, strkali do sebe a smáli se jako kluci.“⁶³

Nostalgická reakce na tuto scénu je druhá podobná pasáž v závěru pohádky. Dvakrát Werich popisuje stejné probouzející se jitra, jen první scéna je ráno po setkání s mužíčky a získání kouzelných darů a druhá scéna je obyčejné ráno v reálném životě, kdy už nemají nic. A právě tento rozdíl je z obou ukázek cítit. Ve druhé už se veteráni nestrkají, nesmějí a nepřekřikují, nýbrž se probouzejí mlčky a rozlamaní do chladného rána. Dalo by se říci, že do drsné reality.

„Někde v koruně stromu se probudil ptáček a pípl. Hlásek jako vlásek, a přece dokázal probudit rozlehlý hvozd. Za malou chvíli zpívalo všechno, co mělo hlas a sluch. Stříbrná tužka oddělila obrysy hor od včerejší tmy, nejvyšší borovice stály na špičkách, aby první převzaly ruměnc od slunička, až vykoukne za hřebeny hor.“

„Sakra, přilož, zebe!“ zachrptil Bimbác a posadil se. Pankrác se probudil na pařezu celý polámaný. Mrzelo ho, že zaspal na vartě. „Není čím přiložit. Vstaňte, lenoši! Už je den!“ Vstávali mlčky.“⁶⁴

Tři veteráni mají velmi bohatý a pestrý děj, plný vzrušení, chaotických honiček, zmatení, paniky, nečekaných zauzlení, gradace, ale i chvíle zklidnění. Na tom se podepisuje skutečnost, že Werich není pouze autor, ale i dramatik a herec znalý jevištních efektů. To už jsme dokázali například na ukázce z pohádky *O zasloužilém vrabci*. Pohádka *Tři veteráni* byla tedy jak stvořená pro přenesení na jeviště nebo do filmu. Tak se také stalo a *Tři veteráni* byli roku 1983 zfilmováni. A nebyli jedinou pohádkou přenesenou na plátno. V roce 2002 mělo premiéru *Fimfárum Jana Wericha* a o čtyři roky později, roku 2006 *Fimfárum Jana Werichy 2*.

20. Inteligentní humor

Pro Werichovu tvorbu je příznačný jeho inteligentní humor, který je dalším znakem jeho pohádek. Nejen způsob jeho vyjadřování a vyprávění, ale i jeho vtipné

---

⁶³ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 169

⁶⁴ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 189

scénky a připomínky, pomáhají k odlišení Jana Wericha od ostatních autorů. Vždyť který vypravěč by začal svou pohádku takto: „*Bylo jednou jedno království. Bylo pouze jednou, protože takové království se nedá dvakrát opakovat. Král měl několik synů, ale nevěděl přesně kolik, protože byl líný se zeptat královny, pokud byla naživu, teď byl líný je počítat, a cizích lidí se ptát nechtěl.*“⁶⁵ Scénku dokázal vyložit vtipně, ale přesto nepostrádá nic, co by měla mít pohádka. Úvodní věta „*Bylo jednou jedno království*“ je tak častá a známá, že neexistuje člověk, který by tuto frázi někdy nepoužil při vyprávění pohádky nebo nečetl pohádku takto začínající. I hlavní postavy – král, královna a jejich synové – jsou typické pro pohádku. Ovšem problém, se kterým se král potýká, a sice kolik má synů, už tak typický není. Neexistuje zřejmě jiná pohádka, kde by král musel řešit podobné dilema. Král si dokázal poradit a svolal své syny k sobě – okamžitě a všechny. „*Z toho král nabyl jistoty, že má tři syny, a jeho sebevědomí náležitě stoupl. Nic nesnižuje mužovo sebevědomí tolik jako nejistota co do počtu vlastních dětí.*“⁶⁶

Nejen tato *Líná pohádka* potvrzuje fakt, že Werich dokáže vypravovat s humorem. I laškovně vymyšlení a plnění zapeklitých úkolů mezi králem a Zdeničkou v pohádce *Královna Koloběžka První* vede někdy k vtipným situacím. Svou chytrostí dopálil i Čupera čerta v pohádce *Až opadá listí z dubu* nebo tři sestry své muže v pohádce *Tři sestry a jeden prsten*. A co teprve mazaný Paleček! Ten obelstil, koho se mu zachtělo. Zkrátka vtip a humor patří k *Fimfáru* a vůbec k tvorbě i osobě Jana Wericha.

21. Nadpřirozené postavy

Werichovy pohádky jsou částečně odlišné od klasických tím, že jsou určeny i pro dospělé a jsou zasazovány do současné doby. Avšak více či méně zachovávají pohádkové motivy svých předchůdců. Mimo jiné jsou to například nadpřirozené postavy. Werich jich nevytvořil mnoho, ale jsou zde nepostradatelné. Jsou to například obří, Sněžný žrout, Veliký sněžný muž, vodník Čochtan, čert nebo malí mužičci.

Vodník Čochtan v pohádce *Fimfárum* je ztvárněn jako sympatická, upovídaná postava. „*Tak koukej, jestli se chceš utopit, tak jinde. Já dušičky pod hrníčky už dávno nedávám, a aby mi tu nafouknutém utopenec po řece rejdil, na to už nemám žaludek.*“

---

⁶⁵ TAMTÉŽ, str. 83

⁶⁶ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 83

Zachytíš se mi někde pod kořenem a budeš kazit vodu. Bude se to tu teď všechno třít, a jak ten potěr k tomu přijde, aby dýchal hnilobu. Dost škody nadělají papírny a továrny, ještě ty bys mi scházel. A co tě to napadlo? Mladej, silnej, a svět tě netěší?“⁶⁷ Vodník kováři pomůže už proto, že jsou Češi a že jsou oba z tradice proti vrchnosti.

Další nadpřirozenou postavou je čert. Jeden se vyskytuje také hned v pohádce *Fimfárum* v podobě nadlesního, kterému ale *občas vyšlehnou z uší plamínky a je kolem cítit síra*. Čert mluví jako kniha, hraje se strašidly mariáš a pomůže kováři za duše tři zlých lidí.

S druhým čertem se setkáváme v pohádce *Až opadá listí z dubu*. Tento mluví přísně spisovně s lehkým cizím přízvukem. Werichovy postavy jsou značně individualizované a právě tento čert je dobrým příkladem toho, jak se mísí bytost lidská s pohádkovou. Postava čerta se chová jako pravý zástupce pojišťovny. *„Stál mu po boku, tentýž jako tenkrát. Povídá: „Právě nám došel ceník s celou řadou nových nabídek,“ a podává Čuperovi úhlednou brožurku, „vás by mohla zajímat stránka 111, heslo rodinný rozvrat.“ „Mne by mohlo zajímat jen jedno, pane reprezentante,“ uhlazeně pravil Čupera. „Jak bych se mohl odnaučit pít.“⁶⁸ Čert pomůže Čuperovi, když se upíše vlastní krví a předá mu to, o čem ještě neví, že má doma. Čupera čerta převezde, ale netrvá dlouho a potřebuje jeho pomoc znovu. Slíbí mu svou duši, když ho odnaučí pít. Má si jí vyzvednout, až opadá listí z dubu, čímž čerta opět obalamutí.*

Oba příklady nadpřirozených postav, vodník i čert, evokují postavy známé z českých pohádkových a pověstových textů. Pro Wericha slouží inspirace nadpřirozenými postavami, stejně jako všechny jiné, pouze jako impulz k vlastní tvorbě, nicméně i přesto souzní se světem českých pohádek.

22. Závěr

Knížky lidového čtení u nás zasahují do literární tvorby od začátku 16. století až do 90. let 19. století, což je poměrně dlouhá doba, aby stačily výrazně obohatit naši kulturu. Během 17. a 18. století představovaly významnou část literární produkce a během století 18. lidová tvorba dokonce nahrazovala veškerou zábavnou četbu a zasloužila se tak o udržení českého jazyka. Knížky lidového čtení byly jistým měřítkem

---

⁶⁷ TAMTÉŽ, str. 27

⁶⁸ WERICH, J., *Fimfárum*, str. 62

vkusu lidových vrstev, jelikož se neujaly zdaleka všechny náměty. Některé si lidé oblíbili a tyto knihy se pak dočkaly mnoha nových adaptací. Existovaly ale také knihy, které vyšly dvakrát a upadly v zapomnění. Dnes jsou dochované originály knížek lidového čtení velkou vzácností jak u těchto tisků, tak u tisků oblíbených a hojně šířených. Z toho vyplývá skutečnost, že dosavadní údaje o knížkách lidového čtení jsou neúplné, takže nelze přesně zhodnotit šíření té které látky, ani sestavit jejich úplné dějiny.

Knížky lidového čtení při své dlouhé existenci procházely stálým vývojem. Jejich látky podléhaly vnitřním změnám. Již při jejich vzniku začal nekonečný proces obměn, přidávání a ubírání detailů a neustálé přizpůsobování se dobové filozofii a požadavkům čtenářstva. Díky neustálému aktualizování těchto námětů se dostaly až do moderní literatury.

Náměty folklórních pohádek měly velký vliv na tvorbu Jana Wericha. Ten využíval především jejich látky, ale například děj ho tolik nezajímal. Nepokoušel se o aktualizaci tradičních obsahů, jako mnozí jiní, naopak tvořil zcela nová díla. Jan Werich se snažil obnovovat původní funkci příběhů v duchu dnešního myšlení a poetiky, z čehož plyne, že jeho příběhy mají vztah jak k minulé, tak k přítomné tvorbě. Werichovo *Fimfárum* dokázalo setřít rozdíly mezi čtením pro děti a pro dospělé a mezi folklórní pohádkou a pohádkou autorskou.

23. Seznam použité literatury

1. HRABÁK, J. *Literární komparatistika*. 1. vyd., Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
2. JANOUŠEK, J. *Rozhovory s Janem Werichem*. Praha : HAK – HUMOR A KVALITA, 1999. ISBN 80-85910-22-5
3. KOLÁR, J. *Frantova práva a jiné kratochvíle*. 1. vyd., Praha : Československý spisovatel, 1977.
4. KOLÁR, J. *Tři knížky lidového čtení*. 1. vyd., Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2000. ISBN 80-7106-377-0
5. KOLÁR, J., *Tříkrát rozprávky o jednom hrdinovi*. 1. vyd., Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-638-9
6. KOPECKÝ, M., *Český humanismus*. 1. vyd., Praha : Melantrich, 1988.
7. KRAMERIUS, V. R., *Knížky lidového čtení*. 1. vyd., Praha : Odeon, 1988.
8. *Největší Čech : 100 nejvýznamnějších osobností Čech, Moravy a Slezska*. 1. vyd., Praha : Reader's Digest Výběr, 2005. ISBN 80-86880-09-5
9. PETRŮ, E., *Zrcadlo skutečnosti*. 1. vyd., Praha : ISV nakladatelství, 2002. ISBN 80-85866-90-0
10. ŠMAHELOVÁ, H., *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových povídek*. 1. vyd., Praha : Albatros, 1989.
11. TILLE, V., *Soupis českých pohádek*. 1. vyd., Praha : Česká akademie věd a umění, 1929.

12. VÁCLAVEK, B., *Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku i stavu k čtení velmi užitečné*. 2. vyd., Praha : Svoboda, 1950.
13. VAŘEJKOVÁ, V., *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*. 1. vyd., vydala Masarykova univerzita v Brně, 1995. ISBN 80-210-1211-0
14. VLAŠÍN, Š., *Slovník literární teorie*. 2. vyd., Praha : Československý spisovatel, 1984.
15. VOBR, J., *Knížky lidového čtení*. 1. vyd., vydala Univerzitní knihovna v Brně, 1973.
16. VOIT, P., *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd., Praha : Libri, 2006. ISBN 80-7277-312-7
17. WERICH, J., *Fimfárum*. 6. vyd., Praha : Československý spisovatel, 1987.

24. Přílohy

Příloha I. : Začátek *Kroniky trojánské*, první jazykově české knihy tištěné u nás

(Plzeň?po 1476)

Příloha II.: Začátek a konec *Statut Arnošta z Pardubic*, první knihy tištěné u nás

(Plzeň 1476)

Příloha III.: *Ezopovy bajky* (Praha? 1480)

Příloha IV.: *Meluzína* (Bazel ca 1474-1475, Praha ca 1755-1767)

Příloha V.: *Bipontinka s Ezopovými bajkami* (Zweibrücken 1784)

Částeček Kroniky trojanské, první jazykově české knihy tištěné u nás (Plzeň? po 1476)

Si quis vellet extendere possit exinde tres lines
 a se sine suplicibus constituitur et pueri flues facit
 lyma se lyma flues suplicae scdm phm Hz colle
 ctor vti voluit consilio aing da dicent Quodq
 papias esto breuis vt cito dicta papiat ammi
 doales teneat qz fideles Omne sup vacuu ple
 no de corpore manat Doctrina em duobus mo
 dis amno fastidiu mgeri solet scz quali tate se
 obscurior fuerit se quati tate si plirior extitit
 In quo utroq magno moderame vti optet ne
 quod ad refectione requisitu e sumat ad sus
 focatione Ideo huius collationis auctor volens
 inter stillam se caribdm opusculu non minus
 obscuru nec minus pliriu compilare decreuit

Anno dñi millesimo q̄centesimo septuagesimo
 primo sexto sumia sunt ista statuta p̄micialia
 sexta post S. Masses In Quona p̄mialia de
 impoitione noua Quate p̄ impoitione p̄mialia

Indy Ex. p̄m. Arcty
 In nomine sancte p̄ d̄m oue sintat p̄s
 p̄ filij p̄ sp̄s sancti amen Amenstus dei
 p̄ ap̄lice sedis ḡm Sacte p̄m gen ecclie
 archie p̄s Amisio p̄relat̄ capitulis
 Couentibz plebanis eccliaz rectoz ab̄ electo
 p̄ cler̄ ac ceteris v̄ris fidelibz tā religio
 sis q̄ secularibz p̄ pragen ciuitate d̄poces
 sim q̄ p̄mialia cōstituta In om̄i salua toē
 salute p̄pnā obseruāā ex frequent̄ lectiois
 studio salutare Rex magnific̄ q̄ facit mirabi
 lia magna solg sue munificēte sinū ap̄erēs
 nup̄ nram pragen eccliam Per sanctissimi i p̄p̄o
 p̄m p̄ d̄m nrm Clementē papā sextū ad p̄ces
 p̄ solere istācā Gemissimi p̄ncipis et d̄m nri
 d̄m kato i t̄c Mc archiois morāue Cūc v̄d
 Rōno q̄ bohemie regis in metropol̄ tanā eret
 pt et Archiep̄alis dignitatē titulo in signum
 Nos q̄ sem̄ et sup̄ solui pastorat̄ p̄m̄et̄
 ip̄sig pragen ciuitatē eccie licet imeritosa
 t̄n ac ip̄sig sedis ap̄lice dignatione loca ut p̄
 cetero ex m̄ucti nobis officij debito in h̄ing no
 uita t̄ p̄mordio subditoz v̄tilitati p̄m̄de v̄le
 tes sinam aliqz Canonū et constitucōnū pro
 vincialū Ecclie Maguntine que olim in n̄rā

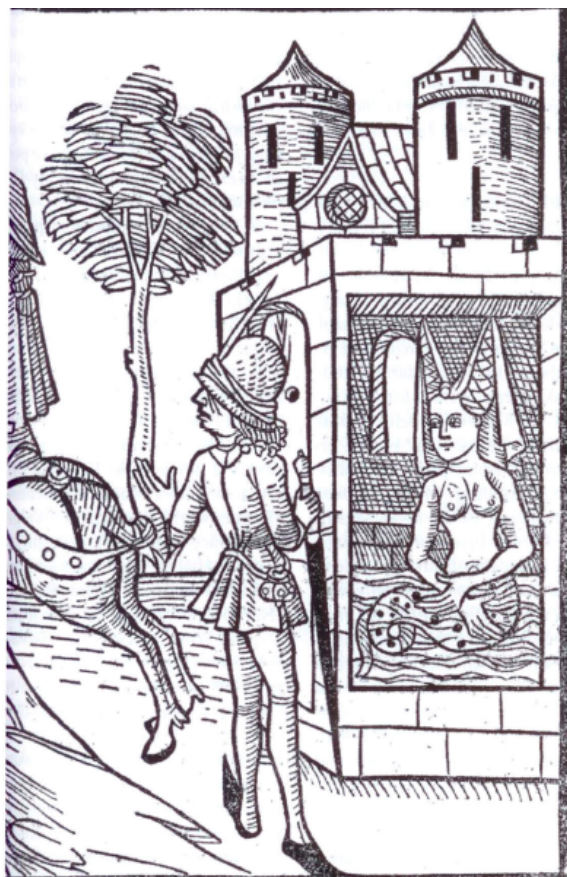
147 d.

Sluzebnikow kteryz ; to do wem wyszel otazal se mielliby co
 zdegestoby k swatbie pdati chciell ale on tazal se koby to byl
 genz zeniti se chce odpowiediel Ezop xant mudiec zytra boh
 da ze pogimati bude ale sluzebnik to vsliffaw yhned do do
 wssed goz od Ezopa sliffel zenixantowie ge powiediel Ale
 ona yhned welni rychle schoptwssi se kzygicy do do xanto
 wa biczala ge - poto do do wssedssy rzekla - Tot gesti wptw
 die bylo yakoz kzye sluzebnikawe neshlechetneho zertysy se
 minu plodil - Ale wssak to ne dokonaso go sy vmienil sobie a
 wjemis nadlegi swu polozyt - Mebo dokudz se ya zywa ty ze
 ny zadne pogieti nemuojes ani do do ge westi xante xante to
 bie pwin po nedluhe casu - Edyz xant pratel k obiedu pozwal
 rzekl Ezopowi Nakup goz naylepssie a naylahodneyssie
 ge - Ezop na trz odssedssy - sam w sobie przemyslowal go
 by nakupiti miel Aby z przyprawen obiedu zadne wessko
 nie nase nedopustil - Ale panu pogestnost o spoli stolizy i
 za obiedem ; kupowanie sweljo przynest - Y bral se gest
 kramuow y nakupil toliko wazykuow weprzowych a ty o
 bnie przypraww spoli stolizym dal gest giesti .

Kronyka
 Kratochvilná o ctě a mla-
 chetně Panně
Weluzyne / P

Wsem Hystoryckých Běcy Mllo-
 wnjům, na Swětlo wydana.
 S Romšma Věknyma Obrázky okrášlená a
 ozdobená.

Wotřistěná w Praze,
 W Karla Jožeffa Jaurmicha

P H Æ D R I

AUGUSTI LIBERTI

FABULÆ ÆSOPIÆ

NOVISSIME RECOGNITÆ ET EMENDATÆ

ACCEDUNT PUBLII SYRI SENTENTIÆ
AVIANI ET ANONYMI VETERIS
FABULÆ DENUO CASTIGATÆ

EDITIO ACCURATA

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CICIDCCLXXIV*

